

HET KRIJTJE MACHTIGER DAN HET ZWAARD?

**DE PLAATS VAN KRITISCHE DISCOURSANALYSE IN HET
VLAAMSE SECUNDAIR ONDERWIJS**

Aantal woorden: 11.710

Simon Demoen

Studentennummer: 01810055

Promotor(en): Prof. dr. Pascale Hadermann, Prof. dr. Ulrike Vogl

Onderwijsonderzoeksproject: Verkorte Educatieve Masterproef (9SP) voorgelegd tot het behalen van de graad van de Educatieve Master in de talen: Nederlands-Nederlands niet-thuis taal

Academiejaar: 2023 – 2024, Educatieve Masteropleiding

UNIVERSITEIT
GENT

Dankwoord

Ik wil graag mijn twee copromotoren bedanken.

Het is dankzij een vak van Prof. Vogl dat ik in 2022 kennismaakte met de kritische discoursanalyse. Nadat ik voor dat vak een paper schreef waarin ik socialemediadiscours vergeleek van twee Vlaamse politieke partijen, begeleidde zij in 2023 met veel enthousiasme mijn masterproef in de Taal- en Letterkunde, waarin ik socialemediadiscours analyseerde van de N-VA over de Belgische staatsstructuur.

De tweede lezer voor die masterproef, Prof. Hadermann, inspireerde mij vervolgens om een terugkoppeling te maken van de kritische discoursanalyse naar het secundair onderwijs.

Ik wil Prof. Hadermann en Prof. Vogl dan ook bedanken voor het aanvaarden van het copromotorschap, en voor de begeleiding die ze mij in de afgelopen maanden hebben geboden.

Lijst gebruikte afkortingen

CDS – Critical Discourse Studies

CDA – Critical Discourse Analysis = kritische discoursanalyse

DHA – Discourse-Historical approach

Inhoudstafel

Inhoud

Inleiding	1
1	Literatuur.....5
1.1	Discoursanalyse..... 5
2	Onderwijskundige context9
2.1	Vlaamse onderwijscontext in schooljaar 2023-2024..... 9
3	Methodologie 11
3.1	Methodes Nederlands in het secundair 12
3.2	Leerplannen 17
4	Resultaten 22
4.1	Methodes Nederlands 22
4.2	Leerplannen 39
Conclusie	45
Bibliografie	47
Appendix	49

Inleiding

Democratie (van het [Grieks](#) δῆμος/*dèmos*, "volk" en κρατεῖν/*kratein*, "heersen", dus letterlijk "volksheerschappij") is een [bestuursvorm](#) waarin de wil van het volk de bron is van [legitieme](#) machtsuitoefening. (Wikipedia, geraadpleegd op 8/01/2024)

Democratie wordt gezien als één van de kernwaarden van de moderne Westerse samenleving. Door elke stem binnen een bevolkingsgroep evenveel te laten doorwegen, zet je niemand buitenspel. Zo voorkom je dat een deel van de bevolking de macht grijpt en een beleid voert waar de meerderheid niet achter staat.

Elke bestuursvorm heeft echter zijn gevaren; dat geldt ook voor democratie. Wikipedia noemt de machtsovername van Hitler in Duitsland als het bekendste voorbeeld van dat gevaar. Hitler slaagde erin een tweederdemeerderheid voor zich te winnen, en verwierf zo "dictatoriale bevoegdheden". Volgens de regels van de democratie eerlijk, ware het niet dat Hitler de bevolking manipuleerde met het gebruik van discursieve en retorische strategieën.

Dat is meteen ook hét gevaar van democratie. Democratie vindt niet plaats in een steriele omgeving waarin iedereen dezelfde gemodereerde debatten bekijkt of dezelfde artikels leest, en waarbij iedereen stemt op diegene die zijn belangen het meeste behartigt. Een democratische strijd wordt gewonnen door je kiespubliek te bespelen en te beïnvloeden. Iemand kan nog zo'n goede ideeën hebben voor een beter beleid; als hij geen kiezers kan overtuigen, staat hij nergens. Daardoor lijkt het in verkiezingstijden vaker om de vorm te draaien dan om de inhoud.

Uit de Tweede Wereldoorlog lijken we in de Westerse wereld wel lessen te hebben getrokken. Iemand die vandaag exact dezelfde campagnestijl zou hanteren als Adolf Hitler in de jaren 30, zal heus geen tweederdemeerderheid meer halen. Toch merken we dat extreme partijen overal in Europa de laatste jaren steeds meer terrein winnen (RTL Nieuws 2023). En daar zitten sociale media voor iets tussen.

Sociale media stellen politici namelijk in staat om een grote groep mensen te bereiken met een volledig zelfgekozen boodschap. En daar maken Belgische politieke partijen gretig gebruik van. In 2022, niet eens een verkiezingsjaar, was de N-VA de partij die het meest geld spendeerde aan socialemedia-advertenties van heel Europa: 1,7 miljoen euro. Ook het Vlaams Belang haalde het podium met 1,2 miljoen euro (De Tijd 2023). En meteen na de verkiezingsoverwinning in 2019 van die laatste partij, zei voorzitter Van Grieken op nationale televisie trots dat hij het wel verwacht had, want “wij zijn al jaren de grootste op Facebook” (VRT 2019: 1’26”). Ook PVV-voorzitter Geert Wilders, wiens partij in 2023 afgetekend de grootste werd in Nederland, ziet de sociale media als zijn speelveld.

Ook berichtgeving op sociale media over buitenlandse conflicten, zoals nu in de Gazastrook, is doorgaans tegenstrijdig en sterk gekleurd. Daardoor is het moeilijk voor buitenstaanders om zeker te weten wat er nu precies wél en niet waar is. Sommige experts spreken zelfs van een “post-truth”-tijdperk, waarin het niet meer draait om de waarheid (de Volkskrant 2016). Hierbij is het onmogelijk om de naam van Donald Trump niet te noemen, die tijdens zijn presidentscampagne de waarheid meermaals onderschikte aan electoraal gewin.

Daarom dat het anno 2024 mogelijk belangrijker dan ooit is om de precieze werking van discours te begrijpen. Om democratie te kunnen waarborgen is het namelijk essentieel dat (taal)manipulatie zo veel mogelijk wordt ontmaskerd en met gelijke wapens bekampt. En hoe wapenen we een maatschappij beter tegen manipulatie dan via het onderwijs?

Een manier om die taal- en beeldmanipulatie van onder andere socialemediadiscours te begrijpen zijn de Critical Discourse Studies, waarvan de Discourse-Historical Approach (DHA) één van de benaderingen is. Aan de hand van de DHA analyseerden we in 2022 en 2023 aan de UGent discours van het Vlaams Belang, de pvda en de N-VA, en werden we zo bewust van de manipulatietechnieken die die partijen op sociale media hanteren. (Demoen 2022, 2023)

Maar hoe zit dat op middelbare scholen? Komen de elementen van de DHA aan bod in het curriculum? Worden scholieren aangezet om zélf discours op een kritische manier te analyseren? Of is de kritische discoursanalyse een begrip dat enkel in het hoger onderwijs gekend is?

Om dat te weten te komen, onderzoeken we in dit Onderwijsonderzoeksproject methodes Nederlands en leerplannen van de derde graad. We zullen aan het eind volgende onderzoeksvragen proberen te beantwoorden: **In welke mate is kritische discoursanalyse aanwezig in het curriculum Nederlands van de doorstroomfinaliteit van de derde graad in het Vlaamse secundair onderwijs?**

Verder zullen we ook volgende subvragen proberen beantwoorden. In welke mate is een middelbare scholier na het beëindigen van de derde graad gewapend tegen politieke

manipulatie via taal en beeld? In welke mate is een middelbare scholier die tijdens zijn hogere studies in aanraking komt met de kritische discoursanalyse daarop voorbereid? Is de kritische discoursanalyse een efficiënte manier om de vooropgestelde doelen van de geldende leerplannen te bereiken? En wat kan eventueel nog aangepast worden aan de methodes Nederlands om leerlingen nog meer te wapenen tegen taalmanipulatie?

Om op die vragen een antwoord te kunnen bieden, zullen we enerzijds het lesmateriaal van enkele methodes Nederlands analyseren. Wat komt wél en niet aan bod? Hoe komt het aan bod? Welke keuzes worden gemaakt?

Ook analyseren we leerplannen Nederlands. Welke leerplandoelstellingen, minimumdoelen en sleutelcompetenties sluiten aan bij lessenreeksen over de kritische discoursanalyse? Welke elementen uit de kritische discoursanalyse zijn minder aanwezig in de leerplannen?

1

Literatuur

In dit Onderwijsonderzoeksproject onderzoeken we de brug tussen de academische wereld en het onderwijs, specifiek met betrekking tot de kritische discoursanalyse. Daarom lezen we bij “literatuur” eerst enkele wetenschappelijke artikels die de kritische discoursanalyse toelichten vanuit academisch oogpunt. In “Onderwijskundige context” zullen we ook nog de context schetsen van het secundair onderwijs in 2023/24. Met die achtergrond zullen we in staat zijn om een logische methodologie op te stellen en ons onderzoek uit te voeren.

1.1 Discoursanalyse

Wat zijn Critical Discourse Studies? Waarom bedrijven wetenschappers ze? En welke handvaten reiken CDS aan om politiek discours te analyseren? We lezen eerst een inleidend artikel van Wodak & Meyer (2016). Vervolgens maken we kennis met de Discourse-Historical Approach (DHA) die Reisigl & Wodak beschrijven in een artikel uit hetzelfde tijdschrift (2016). Tot slot voegen we ook een bijdrage toe van Jancsary et al. (2016) over multimodale discoursanalyse.

1.1.1 Wodak & Meyer 2016

Wodak & Meyer omschrijven *Critical Discourse Studies* of CDS als een heterogene “school” (Nederlands: school of stroming) of als een paradigma, met uiteenlopende methodologische en theoretische benaderingen (2016:5 cf. Demoen 2023:4). De onderzoekers binnen die stroming analyseren discours op een kritische manier (Critical Discourse Analysis of CDA). (2016:3)

Daarbij is de notie “power” zeer belangrijk. CDS-onderzoekers staan kritisch tegenover discours omdat ze geloven dat taal en macht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Taal creëert sociale ongelijkheid, rechtvaardigt het, en houdt het in stand. (cf. Demoen 2023:3) Het doel van CDS is om die relatie te analyseren, te deconstrueren, en uiteindelijk ook om de maatschappij te veranderen. Daarmee onderscheidt de CDA zich van de “gewone” Discourse Analysis, die discours niet per definitie analyseert om kritiek te uiten op de samenleving, of om haar te veranderen, maar die in eerste instantie geïnteresseerd is in de werking van de taal op zich. (Wodak & Meyer 2016:4, 6-7)

Binnen de CDS verwijzen Wodak & Meyer naar vijf onderzoeksstrategieën. Daarin is de Discourse-Historical Approach van Reisigl & Wodak de meest inductieve en gedetailleerde. We zullen ons dan ook volledig op hun strategie baseren.

1.1.2 Reisigl & Wodak 2016

De Discourse-Historical Approach (DHA) is een methode die werd ontwikkeld om antisemitisch discours te analyseren in de Oostenrijkse presidentsverkiezingen van 1986. (Reisigl & Wodak 2016:31-32, cf. Demoen 2023:5)

De DHA biedt onderzoekers een zekere vrijheid om per onderzoek een eigen methodologie te bepalen, maar reikt wel handvaten aan om het discours te analyseren in de vorm van vijf discursieve strategieën: nominatie, predicatie, argumentatie, perspectivisering en intensificatie & mitigatie.

Per discursieve strategie lijsten Reisigl & Wodak ook enkele *devices* op. Dat zijn typische hulpmiddelen die vaak gebruikt worden voor die bepaalde strategie. Metaforen zijn bijvoorbeeld typisch voor predicatie en voor perspectivisering.

Op de volgende pagina vatten we de strategieën en enkele typische devices samen in het Nederlands.

Discursieve strategie	Betekenis	"Devices"
Nominatie (of nominalisatie)	Hoe wordt verwezen naar personen, objecten en processen?	Zelfstandige naamwoorden Werkwoorden (om acties te nominaliseren)
Predicatie	Welke karakteristieken en kwaliteiten worden toegeschreven aan personen, objecten en processen?	Beoordelende adjectieven Collocaties Beeldspraak Vergelijkingen, metaforen en andere stijlfiguren (o.a. eufemismen) Allusies, implicaturen...
Argumentatie	Welke argumenten worden gebruikt in het discours?	Argumenten Drogredenen
Perspectivisering (of perspectivering/ perspectivisatie)	Vanuit welk perspectief wordt het discours gevoerd?	Deiktische woorden Directe, indirecte of vrije indirecte rede Aanhalingstekens Metaforen Andere intonatie => standpunt van tegenstander op belachelijke manier verkondigen
Intensificatie & mitigatie	Worden de uitingen uitvergroot (intensificatie) of net afgezwakt (mitigatie)?	Verkleinwoorden Tussenwerpsels, aarzelingen, vage uitdrukkingen Hyperbool & litotes Retorische vraag

(Reisigl & Wodak 2016:33, cf. Demoen 2023:5)

1.1.3 Jancsary et al. (2016)

Vorige twee artikels werden gepubliceerd in The Routledge handbook of critical discourse studies (2016). In datzelfde tijdschrift staat ook een bijdrage van Jancsary et al. . Het artikel is een pleidooi voor een multimodale benadering van discoursanalyse; daarbij kijken onderzoekers ook naar niet-tekstuele elementen zoals beeld, lay-out, of muziek. We bespreken het hier omdat een groot deel van het politiek discours anno 2024 wordt gevoerd in verschillende media; zowel de traditionele (televisie en krant) als de sociale media (Facebook, Instagram, TikTok). In een lesomgeving is het interessant om op die trends in te spelen, omdat jongeren waarschijnlijk al snel via sociale media met politiek discours in aanraking komen, waarbij niet-tekstuele elementen een belangrijke rol vervullen.

Jancsary et al. zien modes (bv. *image, layout, music, gesture, speech*) als *resources*, een term die we kunnen vergelijken met de *devices* van Reisigl & Wodak. Die *resources* kunnen worden aangesproken om betekenis te creëren.¹

Bij Jancsary et al. wordt een voorbeeld gegeven van bedrijfscommunicatie. Daarbij is vaak niet de inhoud het belangrijkste, maar wel het zelfvertrouwen en het professionalisme dat het bedrijf uitstraalt. Hetzelfde jaarverslag kan plots veel professioneler overkomen als het bol staat van grafieken, foto's en video's. (Jancsary et al. 2016:193, cf. Demoen 2023:7)

Met het inleidend artikel van Wodak & Meyer over CDS (2016), de handvaten van de DHA van Riesigl & Wodak (2016), en de notie multimodaliteit van Jancsary et al. (2016), hebben we genoeg achtergrondinformatie over de kritische discoursanalyse om de vergelijking te maken met leerplannen en lesmateriaal. Voor een *iets* uitgebreidere samenvatting van de artikels verwijs ik graag terug naar mijn masterproef waarin ik zelf politiek discours analyseerde op een kritische manier. (Demoen 2023:3-7)

¹ In een eigen discoursanalyse (Demoen 2023:80-82) zagen we bijvoorbeeld dat de N-VA op Facebook door de jaren heen van steeds meer *modes* begon gebruik te maken op sociale media. Aanvankelijk gebruikte de partij enkel tekst, maar tegenwoordig vinden we op de pagina – en op de pagina's van de meeste andere Vlaamse politieke partijen – bijna alle *modes* terug. Zo bestaat quasi elk bericht uit een afbeelding of een video met muziek eronder. Ook wordt lay-out steeds belangrijker bij het tekstuele discours: lettertype, kleuren, lettergrootte etc. worden gebruikt om de nadruk te leggen op bepaalde zinnen of woorden.

2

Onderwijskundige context

2.1 Vlaamse onderwijscontext in schooljaar 2023-2024

Nu we genoeg bagage hebben over de kritische discoursanalyse, rest ons nog de context te schetsen van het Vlaamse secundair onderwijs in het schooljaar 2023/24. Dit onderzoek zou er namelijk anders hebben uitgezien als we het een jaar eerder of later hadden uitgevoerd. Daarbij is vooral de modernisering van het secundair onderwijs een factor.

We bespreken dit niet bij literatuur omdat we niet op basis van wetenschappelijke artikels werken, noch bij methodologie omdat hier nog geen methodologische afwegingen worden gemaakt. Daarom werd gekozen voor een aparte noemer “Onderwijskundige context”.

2.1.1 Modernisering secundair onderwijs

Sinds het schooljaar 2019/20 wordt het secundair onderwijs jaar na jaar gemoderniseerd. Die trapsgewijze invoering hoopt de continuïteit voor de leerlingen te bewaren die al in het oude systeem gestart waren aan het middelbaar. Verder krijgen leerkrachten, beleidsmakers en uitgeverijen zo de tijd om de modernisering bij te houden.

In het schooljaar 2023/24 zijn het eerste tot het vijfde middelbaar al gemoderniseerd. Enkel in het zesde middelbaar krijgen de leerlingen nog les volgens het “oude” systeem, met de “oude” benamingen ASO, KSO, TSO en BSO, en volgens de “oude” leerplannen.

2 ^{de} graad		3 ^{de} graad	
3 ^{de} middelbaar	4 ^{de} middelbaar	5 ^{de} middelbaar	6 ^{de} middelbaar
Doorstroomfinaliteit (D)			ASO/TSO/KSO
Dubbele finaliteit (D/A)			TSO/KSO
Arbeidsmarktfinaliteit (A)			BSO

Figuur: 2de en 3de graad in het Vlaamse secundair onderwijs in schooljaar 2023/24

Die lopende modernisering heeft ook heel wat implicaties voor het materiaal dat we zullen analyseren. Enerzijds zullen we dus “nieuwe” leerplannen analyseren die momenteel gelden voor het eerste jaar van de derde graad. Anderzijds analyseren we “oude” leerplannen, die nog tot de zomer van 2024 voor het zesde middelbaar worden gebruikt.

Naast de leerplannen zullen we ook methodes Nederlands van de derde graad analyseren; concreet werk- en eventueel handboeken. De belangrijkste uitgeverijen van dat materiaal hebben echter nog geen geüpdatet materiaal uitgebracht voor het zesde middelbaar, wat logisch is aangezien de modernisering daar nog niet is ingegaan. We zullen dus de “oude” methodes van het zesde jaar analyseren, en de “nieuwe” methodes van het vijfde jaar. De tendensen die aanwezig zijn in de “nieuwe” methodes van het vijfde jaar zullen we dus doortrekken naar het zesde jaar, zonder daar echt zekerheid over te hebben.

3

Methodologie

Om een beeld te krijgen van kritische discoursanalyse in het Vlaamse secundair onderwijs zijn verschillende methodes mogelijk. Je zou bijvoorbeeld leerlingen of leerkrachten kunnen bevragen in enquêtes, focusgroepen of interviews. Dat heeft als voordeel dat je voeling krijgt met effectieve lespraktijken. Het nadeel is dat je daarvoor heel veel leerlingen en leerkrachten moet bevragen uit alle soorten scholen om echt representatieve cijfers te krijgen voor heel Vlaanderen. Bovendien kan je op basis van een leerlingenenquête weinig uitspraken doen over het gebruikte lesmateriaal, maar enkel over wat de leerlingen zelf hebben onthouden van de lessen.

Je zou ook een soort “toets” kunnen opstellen die je door een groot aantal leerlingen (of afgestudeerden) laat invullen. De opzet zou dan gelijkaardig zijn aan die van de PISA-test, maar dan specifiek voor discoursanalyse. Daarin kan je bijvoorbeeld een drietal authentieke hedendaagse casussen laten zien waarover de leerlingen enkele vragen moeten beantwoorden. Deze aanpak heeft twee nadelen: opnieuw moet je hiervoor veel leerlingen bevragen uit verschillende scholen om uitspraken te doen over het volledige Vlaamse onderwijs. Bovendien kan je dan opnieuw geen uitspraken doen over het lesmateriaal. Scoort een leerling slecht omdat hij er nooit les over heeft gekregen, of omdat het lesmateriaal niet goed in elkaar zat? Scoort een leerling goed omdat hij er les over heeft gekregen, of omdat hij er in zijn vrije tijd op zijn eigen manier mee in aanraking is gekomen? Veel verder dan een resultaatsmeting kan je dan niet gaan.

Daarom kiezen we ervoor om de belangrijkste methodes Nederlands te onderzoeken. De overgrote meerderheid van de middelbare scholen in Vlaanderen werkt voor het vak Nederlands namelijk met een methode van uitgeverijen Pelckmans, Plantyn of Van In. Door de werkboeken van die methodes volledig te beschouwen, krijgen we dus een goed beeld van het lesmateriaal dat in lessen Nederlands wordt gebruikt in Vlaanderen. We

onderzoeken dus niet de output van de leerlingen, maar wel de input die hen geboden wordt.

Daarnaast zullen we ook de leerplannen Nederlands van de derde graad bestuderen; zowel de nieuwe als de oude. Op basis daarvan kunnen we zien welke ruimte de leerplannen laten voor kritische discoursanalyse in het secundair onderwijs.

We laten andere vakken waar kritische discoursanalyse aan bod zou kunnen komen bewust buiten beschouwing. We hebben het dan bijvoorbeeld over vakken als *Grieks*, *Latijn*, *Geschiedenis*, en *Taalredactie en Taaltechnologie* (vak in de nieuwe richting Moderne Talen zonder extra component). Het zou namelijk te veel extra werk vragen om ook al dat materiaal te analyseren en te bespreken. Bovendien is *Nederlands* een vak dat iedereen in het secundair krijgt; *Latijn* en *Taalredactie en Taaltechnologie* zijn dat bijvoorbeeld niet. Ze zijn dan ook niet representatief voor het merendeel van de Vlaamse onderwijspraktijk.

3.1 Methodes Nederlands in het secundair

We kiezen ervoor om geen methodes van de eerste of tweede graad van het secundair te analyseren. We vermoeden namelijk dat er meer kans is dat we elementen uit de discoursanalyse aantreffen in methodes van de derde graad, aangezien middelbare scholieren uit de derde graad wellicht het meest in aanraking komen met politiek discours. Bovendien heb je toch wel wat vaardigheden en voorkennis nodig om aan de slag te kunnen met kritische discoursanalyse; elementen waar nog niet alle scholieren uit de eerste en tweede graad over beschikken.

Een tweede keuze die we maakten is om van elke uitgeverij telkens de methode te bestuderen die ontwikkeld is voor de doorstroomfinaliteit. Mocht er in één van de methodes een bijzonder interessant element aanwezig zijn, dan kunnen we uiteraard ook de methode voor de dubbele finaliteit en arbeidsmarktfinaliteit bekijken om te zien of dat element daar ook aanwezig is. De keuze om primair de doorstroommethodes te onderzoeken is enerzijds omdat we niet alle methodes konden onderzoeken. In een methode doorstroom denken we het meeste kans te maken om elementen uit de kritische discoursanalyse aan te treffen.

Daarbij willen we opmerken dat het zeker zinvol kan zijn om een lessenreeks rond kritische discoursanalyse in te bouwen in dubbele of arbeidsmarktfinaliteit. We voeren dit onderzoek vanuit de overtuiging dat het onderwijs als taak heeft om alle leerlingen te wapenen tegen (politiek) discours, en dus niet alleen ter voorbereiding op een eventuele

academische loopbaan. Jongeren, die vaak vatbaar zijn voor politieke taal- en beeldmanipulatie, moeten minstens geprikkeld worden om die manipulatie op te merken, omdat dat hen sterkt in het dagelijks leven. De overweging om doorstroommethodes en -leerplannen te onderzoeken is omdat we geloven dat de kritische discoursanalyse daar misschien makkelijker ingang kan vinden. In een tweede fase kan dat dan uitgebreid worden naar andere finaliteiten.

Onze keuze om de methodes van zowel *Pelckmans*, *Plantyn* als *Van In* te bestuderen is eenvoudig. We hebben enerzijds geen indicatie welke methode het meest wordt gebruikt in Vlaanderen. Door er slechts één of twee te kiezen, lopen we dus het risico dat we de meest gebruikte methode achterwege te laten. Verder kiezen we deze drie uitgevers omdat hun materiaal vrij makkelijk te raadplegen is via het internet voor studenten in de Educatieve Master aan de UGent.

Van *Pelckmans Uitgevers* bestuderen we *Frappant 6*, de methode die nog aansluit bij de leerplannen vóór de modernisering. De versie die we bestuderen is uitgebracht in 2013. We bestuderen ook hun vernieuwde methode, *Campus Nederlands 5*. Dat werd in 2023 uitgebracht.

De bestudeerde methodes van *Uitgeverij Plantyn* zijn *Impact 6* (2016) en *Impact NU 5* (2023), een gemoderniseerde versie van *Impact*.

Van *Uitgeverij Van In* bestuderen we twee vrij oude methodes: *Taalcentraal 6* (2013) en *Focus 6* (2012). Daarnaast bestuderen we ook *Traject Nederlands 5*, de nieuwe methode voor doorstroomfinaliteit uit 2023.

	<i>Pelckmans</i>	<i>Plantyn</i>	<i>Van In</i>
<i>5de jaar gemoderniseerd</i>	Campus Nederlands	Impact NU	Traject Nederlands xl
<i>6de jaar niet gemoderniseerd</i>	Frappant (2013)	Impact (2016)	Focus (2012) Taalcentraal (2013)

Figuur: overzicht van bestudeerde methodes Nederlands

Van elke methode zullen we het “leerwerkboek” analyseren. De meeste methodes bieden naast een leerwerkboek ook nog een handboek met bijvoorbeeld definities aan, of extra online materiaal. Dat materiaal zullen we niet systematisch analyseren. We hebben het online materiaal van de meeste methodes wel bekeken, maar we vonden niks wat op specifiek met discoursanalyse kan gelinkt worden. Door alle hoofdstukken van het leerwerkboek te analyseren, en enkel het extra materiaal te analyseren waarnaar wordt

verwezen in het leerwerkboek, geloven we dat we een volledig beeld krijgen van de aanwezigheid van kritische discoursanalyse in die specifieke methode.

3.1.1 Dataverzameling en annotatie

We zullen voor elk hoofdstuk van de zeven leerwerkboeken nagaan of er een link is met de Critical Discourse Studies. Om die “link” af te lijnen, zullen we ons bij elk hoofdstuk 7 vragen stellen. Als het antwoord op één van de vragen “ja” is, dan nemen we het hoofdstuk op in een apart Excel-document, en noteren we het corresponderende cijfer erbij.

1. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de werking van de discursieve strategie “nominatie”?
2. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de werking van de discursieve strategie “predicatie”?
3. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de werking van de discursieve strategie “argumentatie”?
4. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de werking van de discursieve strategie “perspectivering”?
5. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de werking van de discursieve strategie “intensificatie & mitigatie”?
6. Krijgen de leerlingen toepassingen van CDA (of een vorm daarvan) te zien als voorbeeld? Op welk soort discours dan? Worden de leerlingen aangemoedigd om zelf (een vorm van) CDA toe te passen in de onderzochte methode?
7. Worden de leerlingen bewust gemaakt van de kracht van taal en media?

Dat doen we in eerste instantie door de titel van het hoofdstuk te bekijken. Betreft het bijvoorbeeld een literatuurles of een spellingsles, dan kunnen we ervan uitgaan dat in dat hoofdstuk geen link wordt gelegd naar discoursanalyse. In onderstaande zes lessen kan je op basis van de titels bijvoorbeeld al uitmaken dat het antwoord op alle zeven de vragen negatief zal zijn. Lessen 1, 4 en 6 zijn bijvoorbeeld duidelijke literatuurlessen. Les 2 gaat over taalgebruik in klascontext, waar discursieve strategieën niet van toepassing zijn. Les 3 is bedoeld om de beginsituatie van de leerlingen op het vlak van leesvaardigheid in te schatten. Bij Les 5: *De monoloog* is er nog twijfel mogelijk, dus dat hoofdstuk bekijken we voor de zekerheid naderbij.

- Les 1** Waarom lezen wij? Over het nut van literatuur(onderwijs)
- Les 2** Taal voor een leerkracht – taal voor leerlingen
- Les 3** Leesvaardigheid – begintest
- Les 4** De ridderroman
- Les 5** De monoloog
- Les 6** Van den vos Reynaerde

Figuur: fragment uit inhoudstabel van *Traject Nederlands 5xl* (Van In 2023:3)

In tweede instantie bekijken we de “lesdoelstellingen” die in de meeste werkboeken bovenaan elk hoofdstuk aanwezig zijn.

Figuur: “lesdoelstellingen” bij les 5 van *Traject Nederlands xl* (Van In 2023:62)

Op basis van deze lesdoelstellingen kunnen we stellen dat in Les 5 het antwoord op alle zeven de vragen negatief zal zijn. We nemen het hoofdstuk dan ook niet op in ons Exceldocument.

Op basis van de titel van les 25, “het Nieuws”, is duidelijk dat deze les mogelijk een positief antwoord zal hebben op één van de zeven gekozen vragen. Daarom kijken we in tweede instantie naar de lesdoelstellingen. Daaruit kunnen we al afleiden dat “framing” aan bod komt in de les, en dat het antwoord op vraag 7 positief zal zijn (Worden de leerlingen bewust gemaakt van de kracht van taal en media?). We nemen het hoofdstuk dan ook op in onze database.

Figuur: “lesdoelstellingen” bij les 25 van *Traject Nederlands xl* (Van In 2023:327)

Vervolgens is het ook interessant om het hoofdstuk in detail te bekijken. In onderstaande oefening zien we bijvoorbeeld dat er aandacht is voor de discursieve strategie “nominatie”, zonder weliswaar die terminologie te gebruiken. De termen “babymoord” voor abortus, “villasubsidie” voor hypotheekrenteaftrek, “gelukszoekers” voor migranten enzovoort. We noteren dus niet alleen een positief antwoord voor vraag 7, maar ook voor vraag 1 over nominatie.

2 Nepnieuws gaat hand in hand met ‘framing’. Je krijgt vier bronnen. Definieer op basis daarvan het begrip ‘framing’.

A

fragment uit *De afspraak* waarin Thierry Baudet reageert op de introductie door Bart Schols

B

Een tegenstander van abortus noemt de ingreep bij voorkeur ‘babymoord’. De hypotheekrenteaftrek heet bij sommigen steevast ‘villasubsidie’. Wie mededogen met migranten ongewenst vindt, zal ze bestempelen als ‘gelukszoekers’. Sommige Amerikaanse Republikeinen vallen zelden ‘our government’ aan, de instantie die de straten reinigt en de brandweer betaalt, maar wel ‘Washington’, met zijn onverzadigbare honger naar hun belastinggeld.

Bron: www.trouw.nl

C

D

fragment van Lars Duursma uit zijn ondernemerscollege over framing

Figuur: oefening bij les 25 van *Traject Nederlands xl* (Van In 2023:334)

In diezelfde oefening zien we ook “fragment uit *De afspraak* waarin Thierry Baudet reageert op de introductie door Bart Schols”. In het fragment stelt Schols Baudet voor als volgt:

'Hij zit sinds kort in het parlement en wil af van Europa. Sommigen noemen hem beleefder dan Geert Wilders, maar een stuk gevaarlijker. Hij is er ook van overtuigd dat vrouwen minder ambities hebben dan mannen.' (De Standaard 2017)

Dit is duidelijk een voorbeeld van een oefening waar leerlingen bewust gemaakt worden van predicatie. We kunnen in onze database dus markeren dat Les 25 voor vragen 1 (nominatie), 2 (predicatie) en 7 (kracht van taal en media) positief is. Bij “opmerkingen” loggen we kort voor onszelf op welke manier deze elementen aanwezig zijn.

In het leerwerkboek *Frappant 6* van Pelckmans hebben we nog een extra hulpmiddel om snel hoofdstukken te kunnen controleren: aan het eind van elk hoofdstuk staat namelijk een overzicht van de nieuwe termen die in dat hoofdstuk zijn geïntroduceerd. Voor dit hoofdstuk zien we bijvoorbeeld dat leerlingen kennismaken met het begrip “deixis”, en dat er dus waarschijnlijk sprake zal zijn van perspectivering.

Antonius: 'Brutus is een achtenswaardig man.'				BEGRIPPEN
• context (linguïstisch, situationeel) • connotatie • deixis (deiktische woorden) • denotatie • dysfemisme	• eufemisme • gebruikscontext • implicatuur • impliceren • kennis van de wereld	• maxims van Grice • modaliteit • pragmatiek • pragmatische gepastheid • presuppositie	• referentiekader • taalgebruik • taalhandeling • taaluiting • vooronderstelling	
DEEL 3 20 • SCHAT, IK HEB HOOFDPIJN				161

Figuur: begrippen bij hoofdstuk 20 van Frappant 6 (Pelckmans 2013:161)

Door op die manier systematisch alle hoofdstukken in de zeven werkboeken te analyseren op basis van titel, lesdoelstellingen, begrippenlijsten en oefeningen, krijgen we voor onszelf een handige overzichtsdatabase met daarin al het lesmateriaal dat betrekking heeft op kritische discoursanalyse. Op basis van die database kunnen we efficiënt de hoofdstukken terugvinden wanneer we ze willen bespreken, en kunnen we tendensen herkennen.

3.2 Leerplannen

Naast de methodes Nederlands kiezen we er ook voor om een blik te werpen op de leerplannen. Welke ruimte krijgen leerkrachten, scholen en uitgeverijen om (elementen uit) de kritische discoursanalyse in het curriculum te verwerken?

Zoals vermeld in het hoofdstuk “Onderwijskundige context” kunnen we momenteel spreken van een aparte situatie wat de leerplannen betreft. Enerzijds zijn er nog de “oude” leerplannen die nog van kracht zijn voor 6ASO. Anderzijds zitten we met gemoderniseerde leerplannen voor 5D die vanaf 2025/26 niet meer van kracht zullen zijn.

3.2.1 Katholiek Onderwijs Vlaanderen

In zowel de gemoderniseerde als de niet-gemoderniseerde leerplannen wordt geen onderscheid gemaakt tussen het vijfde en het zesde middelbaar. Scholen, vakgroepen en leraren krijgen dus een zekere vrijheid om hun doelen te spreiden over beide schooljaren zoals zij dat willen.

Gemoderniseerde leerplannen

Als we het overzicht van de gemoderniseerde leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen bekijken, dan zien we dat binnen de D-finaliteit 3de graad Nederlands vijf verschillende leerplannen bestaan. Enerzijds is er het basisleerplan met code III-Ned-d voor de domeingebonden richtingen; dat zijn richtingen die in principe aansluiten bij de vorige indelingen KSO en TSO. Daarbij staat *III* voor derde graad, *Ned* voor Nederlands, en *d* voor doorstroomfinaliteit. Anderzijds is er het leerplan met code III-Ned'-d, waarbij een weglatingsteken is toegevoegd om aan te geven dat het uitgebreider is dan het basisleerplan. Dat is van kracht voor de "domeinoverschrijdende" richtingen; dat zijn richtingen die aansluiten bij de vorige indeling ASO. De andere drie leerplannen, met codes III-NedS-d, III-NedS'-d en III-NedS''-d zijn ontwikkeld voor specifieke richtingen (vandaar de S). In dit geval Moderne talen, Taal en communicatiewetenschappen en Woordkunst-drama.

Nederlands B+	III-Ned'-d	Domeinoverschrijdende richtingen D-finaliteit m.u.v. Economie-moderne talen, Latijn-moderne talen, Moderne talen-wetenschappen, Moderne talen /+ Welzijnswetenschappen (DG)
Nederlands B+S	III-NedS-d	Economie-moderne talen, Latijn-moderne talen, Moderne talen-wetenschappen, Moderne talen
Nederlands B+S'	III-NedS'-d	Taal en communicatiewetenschappen
Nederlands B+S''	III-NedS''-d	Woordkunst-drama
Nederlands	III-Ned-d	Domeingebonden richtingen D-finaliteit behalve Woordkunst-drama, Taal en communicatiewetenschappen en Welzijnswetenschappen

Figuur: fragment uit overzicht leerplannen derde graad (Katholiek Onderwijs Vlaanderen 2023)

We kiezen ervoor om in een eerste fase het leerplan met code III-Ned'-d te analyseren, dat ontwikkeld is voor de meeste domeinoverschrijdende richtingen. In een tweede fase kunnen we er ook de specifieke leerplannen voor moderne talen bij betrekken (III-NedS-d). Ook het leerplan voor Taal en communicatiewetenschappen zullen we

bestuderen, aangezien in die richting mogelijk elementen zitten die aansluiten bij kritische discoursanalyse.

Het leerplan voor de domeingebonden richtingen onderzoeken we niet in detail omdat er waarschijnlijk minder elementen aanwezig zullen zijn dan bij de domeinoverschrijdende richtingen. Het leerplan voor Woordkunst-drama lijkt ons tot slot eveneens minder relevant voor ons onderzoek, omdat we geloven dat we in dat leerplan weinig extra interessante elementen zouden aantreffen.

Niet-gemoderniseerde leerplannen

Voor de niet-gemoderniseerde leerplannen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen is het vrij simpel: het leerplan Nederlands dat momenteel nog geldt voor 6ASO (leerplan D/2014/7841/001) wordt gebruikt voor zowel ASO, TSO als KSO. We hoeven hier dus geen keuzes te maken in welke documenten we al dan niet willen onderzoeken. In het document zelf wordt telkens gespecificeerd welke leerplandoelstellingen gelden voor welke onderwijsvorm.

3.2.2 GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap

Ook voor het Gemeenschapsonderwijs bestuderen we zowel de gemoderniseerde als de niet-gemoderniseerde leerplannen.

Gemoderniseerde leerplannen

Het curriculum voor de derde graad Nederlands vinden we in twee documenten. Enerzijds is er het leerplan Basisvorming Doorstroom, waarin 16 sleutelcompetenties zijn opgenomen, onafhankelijk van vakken en richtingen. Anderzijds bestaat er per richting een “specifiek gedeelte” waarin de leerplandoelen per vak zijn geformuleerd. Beide documenten zijn gepubliceerd onder voorbehoud van goedkeuring door het Vlaams Parlement.

We zullen hier dus keuzes moeten maken welke specifieke gedeeltes we zullen analyseren. Het lijkt ons logisch om dit zo gelijklopend te doen met het Katholiek Onderwijs, waar we de keuze maakten om op de eerste plaats het specifieke gedeelte van de meeste domeinoverschrijdende richtingen te analyseren, in tweede instantie het specifieke gedeelte van de richtingen met een component Moderne Talen, en tot slot het specifieke gedeelte van de richting “Taal en Communicatiewetenschappen”. Voor het Gemeenschapsonderwijs kiezen we voor het specifieke gedeelte Grieks-Latijn als vertegenwoordiger van de domeinoverschrijdende richtingen. Het maakt niet uit welke

richting we kiezen, want alle specifieke gedeeltes van de domeinoverschrijdende richtingen zonder component moderne talen zijn dezelfde. Ten tweede bekijken we het specifieke gedeelte van de richting Moderne Talen-Wetenschappen als vertegenwoordiger van de richtingen met component Moderne Talen. Ten derde bekijken we het specifieke gedeelte van de richting “Taal en Communicatiewetenschappen”.

Tot slot zullen we voor het Gemeenschapsonderwijs ook het leerplan van de nieuwe richting “Moderne Talen” zonder extra component bestuderen. De mogelijkheid bestaat namelijk dat daar elementen in aanwezig zijn die bij de andere leerplannen niet bestaan.

Niet-gemoderniseerde leerplannen

De niet-gemoderniseerde leerplannen van het Gemeenschapsonderwijs zijn iets eenvoudiger. Er is één leerplan “basisvorming + specifiek gedeelte” Nederlands, waarin de sleutelcompetenties Nederlands zijn opgenomen. De leerplandoelstellingen “basisvorming” zijn van toepassing op de richtingen zonder component moderne talen, en de leerplandoelstellingen “specifiek gedeelte” zijn toepasselijk voor de richtingen mét component moderne talen. Het leerplannummer is 2015/012. We zullen dus enkel dit document analyseren, maar we houden wel rekening met het onderscheid tussen de basis en het specifieke gedeelte.

3.2.3 Vakoverschrijdende Eindtermen

Naast de documenten van het Katholiek Onderwijs en het Gemeenschapsonderwijs zullen we ook één document van de Vlaamse Overheid bestuderen: de VakOverschrijdende EindTermen (VOET), gepubliceerd in 2010 en momenteel nog van kracht voor 6ASO. De opzet daarbij is om *“een soort vangnet te creëren voor waardevolle en maatschappelijk relevante inhoud die onvoldoende terug te vinden zijn in de vakken.”* (VOET 2010:4) In het gemoderniseerde vijfde middelbaar zijn er geen extra documenten die we moeten bestuderen; alles is aanwezig in de documenten die we hierboven al vermeldden.

	5 ^e middelbaar (gemoderniseerd)	6 ^e middelbaar (niet gemoderniseerd)
Katholiek Onderwijs	III-Ned'-d (domeinoverschrijdend) III-NedS-d (component Moderne Talen) III-NedS'-d (Taal en Communicatiewetenschappen)	Leerplan Nederlands Derde graad D/2014/7841/001
GO!	Leerplan basisvorming doorstroom <u>Specifieke gedeeltes:</u>	Leerplan basisvorming + specifiek gedeelte Nederlands (2015/012)

	Grieks-Latijn Moderne Talen-Wetenschappen Taal en Communicatiewetenschappen Moderne Talen	
VOET	/	VOET 2010

Figuur: overzicht van in dit onderzoek bestudeerde leerplannen derde graad

3.2.4 Werkwijze

De analyse van de leerplannen zal eveneens in een Exceldocument gebeuren. We lezen alle leerplandoelstellingen, sleutelcompetenties of eindtermen één voor één na. Wanneer we menen dat een oefening op kritische discoursanalyse een goede manier zou zijn om die doelstelling, competentie of eindterm te bereiken, dan nemen we de zin op in ons Exceldocument. Bekijk bijvoorbeeld volgende passage uit de niet-gemoderniseerde leerplannen derde graad van het katholiek onderwijs:

“TG 6 aso: Ze kunnen de hiernavolgende verschijnselen herkennen, onderzoeken en duiden (TG):

in het pragmatische domein (ET aso 31.3)

- *argumentatie: argumentatiestructuren, deugdelijke argumenten en drogredenen, overtuigingskracht en manipulatie;*
- *de gevolgen van verbale en non-verbale communicatie voor anderen en henzelf;*

in het psycholinguïstische domein (ET aso 31.4)

- *taal en denken” (Katholiek Onderwijs 2014:48)*

Het is duidelijk dat dit fragment ruimte biedt aan leerkrachten om de werking van discursieve strategieën (specifiek argumentatie) in hun lessen aan bod te laten komen. We nemen deze passage daarom op in onze database.

Vervolgens zullen we kunnen bespreken in welke mate er ruimte is voor discoursanalyse in het curriculum. We zullen ons ook afvragen of kritische discoursanalyse een efficiënte manier is om de doelstellingen te behalen.

4

Resultaten

4.1 Methodes Nederlands

4.1.1 Nominatie?

We hebben in onze database per hoofdstuk kort gelogd op welke manier de discursieve strategie wordt getoond. Daardoor kunnen we nu uitspraken doen over de oefeningen waarbij leerlingen worden bewust gemaakt van “nominatie” als discursieve strategie. De database is overigens aan deze scriptie toegevoegd als appendix.

Van de zeven hoofdstukken die volgens ons te linken waren met nominatie, hadden er drie te maken met stijlfiguren. Enerzijds was er een oefening op eufemismen en dysfemismen die eerder aansloot bij nominatie dan bij andere strategieën. Anderzijds waren er oefeningen op metaforen en metonymieën die specifiek nominaties gaven als voorbeelden. Die leerinhouden werden aangebracht in contexten van poëzie (niet-discursief) en reclametaal, waarbij de focus lag op manipulatie door taal.

Twee hoofdstukken speelden in op actuele discussies over het gebruik van bepaalde woorden. Mag je vandaag nog “negerinnentet” zeggen tegen melocakes? Wat is het verschil tussen “wit” en “blank”? En vanaf wanneer mogen we spreken van een “genocide”? Hier is het duidelijk dat de invalshoek niet de kritische discoursanalyse is, maar leerlingen worden zich wel bewust dat woordkeuze een realiteit construeert.

In slechts twee hoofdstukken ligt de focus echt op nominatie als discursieve strategie, weliswaar niet onder die terminologie. We hebben het dan onder andere over Hoofdstuk 25 van *Traject Nederlands 5: Het Nieuws*. Daarin lezen leerlingen een stuk tekst van Trouw.nl over de nominaties “babymoord”, “villasubsidies”, “gelukszoekers”, “our government” en “Washington”.

2 Nepnieuws gaat hand in hand met 'framing'. Je krijgt vier bronnen. Definieer op basis daarvan het begrip 'framing'.

A

fragment uit *De afspraak* waarin Thierry Baudet reageert op de introductie door Bart Schols

B

Een tegenstander van abortus noemt de ingreep bij voorkeur 'babymoord'. De hypotheekrenteaftrek heet bij sommigen steevast 'villasubsidie'. Wie mededogen met migranten ongewenst vindt, zal ze bestempelen als 'gelukszoekers'. Sommige Amerikaanse Republikeinen vallen zelden 'our government' aan, de instantie die de straten reinigt en de brandweer betaalt, maar wel 'Washington', met zijn onverzadigbare honger naar hun belastinggeld.

Bron: www.trouw.nl

C

D

fragment van Lars Duursma uit zijn ondernemerscollege over framing

(Van In 2023:334)

De tweede oefening die focust op nominaties is zo mogelijk nog interessanter. In *Impact NU 5*, Hoofdstuk 8 "Overtuigende taal in reclame en propaganda" treffen we namelijk een oefening aan waarin leerlingen de nominaties moeten linken aan de juiste socialemediaberichten van Vlaamse politieke partijen.

- 10 Ook politieke campagnes hanteren bewust een bepaald taalgebruik met een specifiek doel voor ogen.
- a In elke afbeelding ontbreekt een woord. Welk woord ontbreekt? Zet de woorden bij de juiste afbeelding. Kies uit: stevig – klimaatwaan – molotovcocktail – vrijheid – gelijkheid – belastingtsunami – pionier.

- b Bespreek welke termen uit opdracht a een negatieve en welke een positieve connotatie hebben.
- c Waarom gebruiken politici woorden met een positieve of negatieve connotatie in hun campagnes?
- d Kan je dit nog reclame noemen? Wat zijn de gelijkenissen? Wat zijn de verschillen?

[...]

Propaganda

Terwijl bij reclame een product of merk wordt verkocht, wordt bij propaganda een ideologie verspreid. De makers willen je overtuigen van hun gedachtegoed. Als ze daarin slagen, geloof je ook dat hun acties gerechtvaardigd zijn. Daarvoor doen propagandamakers aan framing: ze laten je naar de werkelijkheid kijken vanuit hun perspectief, hun kijk op de zaken. Framing op zich is een normaal fenomeen en zelfs nodig om iets over de werkelijkheid te kunnen zeggen. Maar soms bieden makers bewust selectieve of foutieve informatie aan, spelen ze op emoties in of bakenen ze zeer specifiek een doelgroep af. Dan kan de framing misleidend of opruiend worden. Daarom is het belangrijk om je bewust te zijn van de gebruikte framing.

(Plantyn 2023A:75-76)

De oefening is om meerdere redenen interessant. Zoals we verder zullen bespreken, is het de eerste keer dat we socialemediadiscours aantreffen in een werkboek. Ten tweede is het de eerste keer dat ervoor wordt gekozen om discours van Vlaamse politieke partijen in een werkboek te verwerken. Zoals we eveneens in een volgend hoofdstuk zullen bespreken, kozen uitgeverijen over het algemeen liever voor internationale of historische discoursen.

Verder is de oefening zo opgebouwd dat de leerlingen zélf de belangrijkste nominaties moeten koppelen aan het juiste socialemediabericht. Op die manier worden ze geprikkeld om na te denken over de woordkeuzes die politieke partijen maken op sociale media. Wanneer ze in de toekomst socialemediaberichten van politieke partijen tegenkomen,

zullen ze daardoor misschien sneller geneigd zijn om manipulerend taalgebruik te herkennen.

Hoewel Impact NU 6 nog niet in te kijken valt, maakt Plantyn wel een belofte. In de kantlijn van de “handleiding” van het werkboek lezen we namelijk volgende boodschap:

“Propagandatechnieken komen uitgebreider aan bod in het zesde jaar. Veelgebruikte technieken in politieke propaganda:

- *Informatie achterhouden of verdoezelen:*

Vlaams Belang (VB): pas uit de begeleidende tekst (6 september 2022 op Facebook) blijkt dat de ‘peiling sociale media’ waaraan ze refereren enkel bij het eigen kiespubliek (volgers van de pagina) werd gehouden en (slechts?) 298 deelnemers had. Er wordt evenmin geconcretiseerd welk Vlaams geld dan wel verdwijnt en naar wie dat geld gaat.

Partij van de Arbeid (PVDA) (21 mei 2019 op Facebook): waren er ook onderwerpen of voorstellen waarbij de partijen wel overeenkwamen, of waarbij net VB de (volgens PVDA) ‘ethisch superieure’ stem uitbracht (in tegenstelling tot PVDA)? Sommige resultaten halen ze uit een officiële federale stemming, andere gewoon uit een stemtest ...

- *Polariseren: Politieke partijen stellen de wereld graag in duidelijk afgebakende groepen voor (Vlamingen versus Walen/migranten, PVDA-aanhangers versus VB-aanhangers). Zo’n voorstelling beantwoordt nooit aan de werkelijkheid.” (Plantyn 2023A:75)*

We mogen er dus van uitgaan dat er in *Impact NU 6* veel aandacht zal besteed worden aan propagandatechnieken, waaronder discursieve strategieën. We merken ook duidelijk dat de makers van dit hoofdstuk een kritische houding aannemen tegenover politiek discours.

Nog interessant om te vermelden is dat deze oefening ook is opgenomen in de D/A-versie van het werkboek. Deze keer heeft Plantyn ervoor gekozen om een “disclaimer” toe te voegen. (We zullen dit bespreken in een later hoofdstuk) :

‘Deze politieke uitspraken worden louter gebruikt als voorbeelden voor taalgebruik in reclame. Plantyn neemt hiermee geen politiek standpunt in.’

(Plantyn 2023B:97)

4.1.2 Predicatie

Wat predicatie betreft zien we eenzelfde tendens als bij nominatie. De vele typische predicatedevies zoals metaforen, metonymieën en allusies komen wel aan bod, maar worden doorgaans geïntroduceerd in een poëziecontext. Leerlingen die in het hoger onderwijs kennismaken met CDS en de DHA zullen dus de meeste predicatedevies wel kennen, maar zullen die eerder associëren met poëzie dan met (politiek) discours. Bekijk bijvoorbeeld onderstaande oefening.

1 Hieronder staan opnieuw enkele fragmenten uit gedichten.

- Duid de beeldspraak aan.
- Benoem de beeldspraak. Kies uit: vergelijking – metafoor – personificatie – mechanisering – synesthesie.
- * Wat vind je van de inhoud en de vorm van de beeldspraak?

A Ik keek met een zucht
Van genot naar de lucht.
Mijn geluk was als dat
Van een spinnende kat.
Jacqueline E. van der Waals. In het hooi

B O Am★dam, ik heb je zo lief-
jij struikrover, gauwdief,
slavendrijver, ploertendoder,
wijkagent en stadswacht,
moppentappende mafkees;
Ik heb je zo lief!
Simon Vinkennoog. Liefdesverklaring aan Am★dam

C Hier spreekt de wetenschap, we gaan sluiten, vandaag bestaat
als gisteren als morgen, niemand die hier zonder wapens leeft:
is er nog hoop voor achterblijvers? Met fantasie een losgezongen
toestand, maar ik had niets verzonnen en jij was niet te stuiten,
Alfred Schaffer. Waar je ook bent, je hebt niets gezien

D Peggy met haar lange beenen
is de slankste van de stad,
ze kan draaien op haar teenen
en ze wringt zich als een kat.
Nonchalant drinkt ze haar cocktails,
soms wel twee, zo na mekaar,
en ze wandelt met haar bobtails,
trotsch gelijk een oievaar.
François Pauwels. Peggy

(Van In 2023:340)

Eén oefening laat leerlingen wel kennismaken met predicatie in een politieke context, maar laat leerlingen dan niet concreet die predicaties bespreken of er uithalen. Het betreft een fragment waarin de presentator van *De afspraak* Thierry Baudet onder andere “gevaarlijk” noemt.

2 Nepnieuws gaat hand in hand met ‘framing’. Je krijgt vier bronnen. Definieer op basis daarvan het begrip ‘framing’.

A fragment uit *De afspraak* waarin Thierry Baudet reageert op de introductie door Bart Schols

C

(Van In 2023:334)

4.1.3 Argumentatie

De discursieve strategie die veruit het vaakst aan bod komt in de bestudeerde methodes Nederlands voor de derde graad, is argumentatie. Over de zeven methodes heen zijn er maar liefst 23 hoofdstukken die leerlingen laten nadenken over argumenten (cf. 4.1.8). In de meeste van die hoofdstukken staat een specifieke argumentatieve tekstsoort centraal, zoals het debat, de (probleemoplossende) discussie, of monologische, retorische teksten. Om die te kunnen analyseren, is een basiskennis van argumenten en drogredenen natuurlijk wel nodig. In de meeste methodes is het ook de bedoeling dat de leerlingen zelf leren argumenteren. Argumentatie komt dus aan bod als ondersteunende kennis voor bepaalde vaardigheden.

In de meeste methodes leren leerlingen drogredenen herkennen en het onderscheid maken met goede argumenten¹. Zo zien leerlingen in Impact NU 5 bijvoorbeeld wat een cirkelredenering, een vals dilemma, of een ad populum inhoudt.

Enkel in Frappant 6 (niet gemoderniseerd, Pelckmans) komen we geen oefeningen of instructie tegen met die focus. Er zijn wel tal van hoofdstukken waar leerlingen moeten leren argumenteren. Zo krijgt Hoofdstuk 17 “in goed overleg” volgende lesdoelstelling mee: “je gebruikt argumentatietechnieken”. Als we echter het hoofdstuk in detail bekijken, dan wordt nergens ingezoomd op bijvoorbeeld goede argumenten of drogredenen, waardoor leerlingen geen enkel houvast hebben om argumentatietechnieken te gebruiken. Ook in verdere hoofdstukken over retoriek en het debat is die focus volledig afwezig. Het is mogelijk dat die in Frappant 5 wel aanwezig was, en dat de makers besloten om ze in Frappant 6 niet meer te herhalen. (Pelckmans 2013:139)

Ook opvallend: in Campus Nederlands 5 (gemoderniseerd, Pelckmans) is “argumentatie” het enige element dat aanwezig is in het werkboek. Voor zowel “nominatie”, “predicatie”, “perspectivisering”, “intensificatie & mitigatie” werden geen linken gevonden. Ook voor “voorbeelden van CDA” en “kracht van taal & media” is dit werkboek volledig negatief. Er is zelfs geen hoofdstuk over framing, zoals we wel vinden bij alle andere methodes.

We kunnen dus stellen dat argumentatie goed vertegenwoordigd is in de meeste methodes. Enkel in Frappant 6 is de focus op goede argumenten en drogredenen afwezig.

¹ In Van In-methodes Taalcentraal en Traject Nederlands wordt consequent gesproken over “deugdelijke en ondeugdelijke argumentatie”.

4.1.4 Perspectivisering

Perspectivisering lijkt op het eerste zicht een minder interessante discursieve strategie dan nominatie, predicatie en argumentatie, maar het is misschien wel één van de krachtigste strategieën die er bestaan. Met deiktische woorden als *wij*, *zij* of *onze* kunnen politieke stemmen op een subtiële manier hele bevolkingsgroepen over dezelfde kam scheren. Bovendien laat je als maker van de boodschap een deel van de interpretatie over aan de ontvanger: wie valt precies binnen de “zij”-groep en wie binnen de “wij”-groep? In eigen onderzoeken zagen we bijvoorbeeld dat de N-VA steevast spreekt over “onze centen”, “onze welvaart” enzovoort, zonder duidelijk te maken wie volgens hen bij die insiders-groep hoort. Gaat dat over iedereen die in Vlaanderen woont? Gaat dat over iedereen die in Vlaanderen werkt? Die strategie wordt al langer toegepast door het Vlaams Belang, dat in 2018 een campagne lanceerde onder de slogan “eerst onze mensen”. (Demoen 2023:28)

Ook een recent opiniestuk van politiek journaliste Isolde Van Den Eynde bevat een voorbeeld van perspectivisering.

ONZE OPINIE. “‘Het viel mee op oudejaar. Ze vielen máár een ziekenwagen aan.’ Zo klinkt gewenning” (HLN 2024)

In deze kop doet Van Den Eynde twee keer aan perspectivisering. Enerzijds gebruikt ze het deiktische woord “ze” om te verwijzen naar de jongeren die op nieuwjaarsnacht 2024 een ziekenwagen aanvielen in Antwerpen. (De Standaard 2024) Je zou dus kunnen interpreteren dat Van Den Eynde van mening is dat de overheden te weinig doen om dat geweld te voorkomen. Een deel van de lezers zal die “ze” echter anders interpreteren, nl. als “mensen met een migratieachtergrond”. Zo wordt die daad van een kleine groep plots de daad van een hele bevolkingsgroep. Op die manier wordt de kop ineens een pleidooi voor een strenger migratiebeleid, want we zijn te “gewend” geraakt aan de nadelen van migratie in het algemeen.

De tweede perspectivisering in de kop heeft te maken met de quote. Ook citeren kan een device zijn om te perspectiviseren. Van Den Eynde citeert niemand letterlijk, maar parafraseert wat volgens haar de algemene teneur was in de media na de incidenten op Nieuwjaar. Op die manier schetst ze een beeld van media en politiek die “ongevoelig” zouden zijn geworden voor geweld van jongeren in onze grootsteden. Daartegenover positioneert ze haarzelf, die elk incident nog steeds een incident te veel vindt.

Neem je die twee perspectivisering samen, dan wordt het ineens: onze politici en media hebben er vrede mee dat mensen met een migratieachtergrond onze samenleving kapotmaken. Zonder dus eigenlijk sterke woorden te gebruiken, slaagt Van Den Eynde er dus toch in om te polariseren. Ook iemand als Dries Van Langenhove slaagt er vaak in om

door middel van perspectivisering zijn publiek te bespelen (Harder 2018). Dit in tegenstelling tot bv. Filip Dewinter, die zijn pogingen tot polarisatie niet onder stoelen of banken steekt (cf. *schurft-, malaria- en tbc-migranten*, Twitter 2019). Daarom verdient perspectivisering volgens ons zeker een plaats in het curriculum, om leerlingen dus ook alert te maken voor sluwe, subtiele vormen van taalmanipulatie.

Echter, in geen van de bestudeerde methodes krijgt de discursieve strategie “perspectivisering” echt de focus. In één oefening uit Traject Nederlands 5 zit wel een voorbeeld van perspectivisering, maar het staat tussen voorbeelden van nominaties, waardoor er weinig aandacht is voor de specifieke werking van perspectivisering.

Voorbeeld van perspectivisering 'our government' (Van In 2023:334)

De term “deixis” komt éénmaal aan bod, en dat in Frappant. Ze wordt geïntroduceerd om aan te geven waarom context belangrijk is. Deiktische woorden analyseren vanuit een discoursanalytisch standpunt gebeurt hier niet.

 2

Lees Soorten betekenis en Deixis en beantwoord de vragen.

a Wat zijn deiktische woorden?

.....

b Geef de etymologische verklaring van het woord 'deiktisch'.

.....

c Welke drie soorten deixis worden vernoemd en geef telkens een paar woorden waarmee je die soorten kunt uitdrukken.

.....

.....

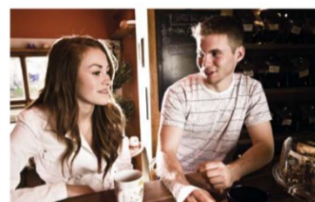
.....

Deixis

Deiktische woorden kunnen verwijzen naar een persoon (Ze miste haar trein), plaats (Daar wil ik nooit meer overnachten) en tijd (Gisteren begonnen de koopjes). Ze krijgen pas via de taalkundige context hun betekenis. Ze verwijzen meestal naar een gegeven dat in de tekst voorafgaat, maar kunnen ook verwijzen naar een gegeven dat in de tekst volgt (Hij wist niet dat Nederland verloren had. Dat was zeer uitzonderlijk voor hem. Willy Mots was namelijk een fervente voetballer).

- 3 Onderstreep de deiktische woorden en voorzie de onderstaande dialoog mondeling van een context, zodat je de deiktische woorden juist kunt interpreteren.

CARL: Waar was je gisteravond?
 CARLA: Gewoon hier.
 CARL: Je beweert dus dat je daar niet geweest bent.
 CARLA: Inderdaad.
 CARL: Was hij hier ook?
 CARLA: Ja.
 CARL: En zij?
 CARLA: Haar heb ik niet gezien.

Taalgebruik en context

Om taalgebruik correct te kunnen interpreteren, zijn er twee soorten context relevant: de **linguïstische context** (de tekst voor en soms ook na een bepaalde tekstpassage) en de **situatieve context** (wie, waar, wanneer ...).

Oefening op deixis (Pelckmans 2016:157)

In *Impact NU 5* wordt in de kantlijn beloofd dat *Impact NU 6* meer aandacht zal besteden aan propagandatechnieken, waaronder polariseren. We mogen er dus van uitgaan dat daarin wel aandacht zal zijn voor de discursieve toepassingen van deiktische woorden (wij vs. zij).

“Propagandatechnieken komen uitgebreider aan bod in het zesde jaar. Veelgebruikte technieken in politieke propaganda:

- [...]
- *Polariseren: Politieke partijen stellen de wereld graag in duidelijk afgebakende groepen voor (Vlamingen versus Walen/migranten, PVDA-aanhangers versus VB-aanhangers). Zo’n voorstelling beantwoordt nooit aan de werkelijkheid.”* (Plantyn 2023A:75)

We mogen dus stellen dat perspectivisering in het schooljaar 2023/24 ondermaats is vertegenwoordigd in de methodes Nederlands, maar dat daar mogelijk vanaf 2024/25 verandering in zal komen.

4.1.5 Intensificatie & mitigatie

Intensificatie & mitigatie zijn discursieve strategieën waarbij iets extra sterk of net minder sterk wordt uitgedrukt. De bekendste voorbeelden daarvan zijn eufemismen, dysfemismen en hyperbolen. Een politicus die voor kernenergie is, zal bijvoorbeeld zeggen dat de hoeveelheid kernafval verwaarloosbaar is, evenals het risico op grote rampen. Een andere politicus zal die twee zaken dan weer uitvergroten. Tegelijk zal hij onze afhankelijkheid van kernenergie dan weer voorstellen als verwaarloosbaar. Ook deze discursieve strategie is dus zeker de moeite waard om in het curriculum op te nemen.

Omdat we al zagen dat de vorige discursieve strategieën niet echt een aparte focus kregen in een discursieve context, valt het niet te verbazen dat dat ook voor intensificatie en mitigatie niet het geval is. De bouwstenen die nodig zijn om de discursieve strategie te begrijpen, zoals eufemismen, dysfemismen en hyperbolen, komen wel aan bod, maar doorgaans in een niet-discursieve context. Zo laat Impact 6 leerlingen eufemismen en dysfemismen bespreken in literaire fragmenten uit boeken van Tom Lanoye en Dimitri Verhulst (Plantyn 2016:21-22).

Een uitzondering hierop is het hoofdstuk *Retoriek is chic* uit Frappant, waarin leerlingen leren over de effecten van stijlfiguren in persuasieve teksten. De meeste van die stijlfiguren kunnen we voornamelijk klasseren onder intensificatie, omdat stijlfiguren vaak een versterkend effect hebben.

39 Retoriek is chic	
WAT LEER JE? • Je onderzoekt de redevoering aan de hand van het communicatieschema. • Je leert over het belang van stijlfiguren bij de redevoering als persuasieve tekstsoort. • Je leert over de structuur in redevoeringen. • Je leert over het samenspel tussen logos, ethos en pathos. • Je ontwerpt zelf een afscheids- en dankrede.	
• anafoor • captatio benevolentiae • chiasme • drieslag • ethos • logos • pathos • redevoering • retoriek • retorische vraag • ruis • soundbite • tag cloud • toespraak	BEGRIPPEN
DEEL 6 39 • RETORIEK IS CHIC	
297	

Hoofding en begrippenkader van *Retoriek is chic* uit Frappant (Pelckmans 2013:292-297)

Leerlingen maken in dit hoofdstuk dus kennis met enkele devices van intensificatie en perspectivisering, en dat in de context van de klassieke redevoering. Een terugkoppeling naar hedendaags politiek discours in traditionele en sociale media ontbreekt echter. Die zou leerlingen doen beseffen dat ze dagelijks in aanraking komen met devices van intensificatie en mitigatie, en dat zij dus ook worden bespeeld.

4.1.6 Voorbeelden van CDA?

Als er in de werkboeken aan een vorm van (kritische) discoursanalyse werd gedaan, dan was dat op uiteenlopende discoursen. We annoteerden daarom ook per hoofdstuk wat voor discours werd geanalyseerd. Ging het om Belgische politiek of internationale politiek? En gaat het om actuele voorbeelden of historische?

In totaal waren er 8 hoofdstukken waarin 13 discoursen in zekere mate kritisch werden geanalyseerd. Van die 13 discoursen kwamen er 3 uit de periode van de Tweede Wereldoorlog. In zowel *Impact 6* als het gemoderniseerde *Impact NU 5* analyseren leerlingen namelijk een speech van Joseph Goebbels op discursieve en retorische strategieën. In *Focus 6* analyseren leerlingen holocaustpropaganda in het algemeen.

- a Hoe probeert Goebbels meteen de aandacht van het publiek te trekken? Koppel dit aan de begrippen ethos, logos en pathos in het onderstaande theoriekader.
- b Waarom herhaalt Patton voortdurend 'Amerikanen' of 'Amerikaanse mannen' in het eerste fragment?
- c Hoe structureert Goebbels zijn pleidooi voor maatregelen en welk effect heeft dit bij zijn publiek?
- d Goebbels stelt in dit pleidooi ook veel vragen. Wat is het effect daarvan in een speech als deze? Weet je ook wat de naam is voor dit soort vragen, dat hier als een stijlfiguur werkt?
- e Met welk overtuigend beeld beschrijft Patton de Amerikaanse held? Wat is de sterkte van zo'n beeld?
- f Leg uit hoe Goebbels en Patton elk op een heel andere manier rekening houden met hun doelpubliek.
- g Welk doel hadden Goebbels en Patton voor ogen met hun speech? Slaagden ze daar allebei even goed in volgens jou?

Plantyn 2023:138

Van de overige 10 discoursen zijn er 6 internationaal. Vier keer gaat het om politiek discours uit de VS, twee keer om Nederlands discours. Zo lezen leerlingen in *Impact 6* (2016:31) dat Geert Wilders in zijn vuistje lacht, telkens als het woord islamisering valt omdat dat betekent dat mensen in zijn frame zijn meegestapt. In hetzelfde hoofdstuk lezen we ook een Knack-artikel met de titel "Florida bant de term klimaatverandering", waarbij leerlingen moeten verklaren waarom de staat dat doet. En in een uitbreidend hoofdstuk in *Taalcentraal 6* lezen leerlingen het artikel "verkozen of verslagen door een oneliner", over Amerikaanse verkiezingsretoriek. (Van In 2013:186-187)

In twee oefeningen moeten leerlingen niet-authentiek discours analyseren. In *Impact 6* gaat het om een vergelijkende oefening tussen twee krantenartikels over hetzelfde onderwerp, maar dan met ander taalgebruik.

- 5** Lees de volgende twee gefingeerde krantenartikels over stijgende criminaliteitscijfers.

1

De criminaliteit in Antwerpen groeit met de dag. Uit de statistieken blijkt dat de misdaad als een virus om zich heen grijpt. De sociale verhoudingen binnen de stad raken besmet, zelfs scholen raken geïnfecteerd. Het ontwikkelt zich als een plaag. Antwerpen wordt een zieke stad als wij geen oplossingen voor het probleem vinden.

2

De criminaliteit in Antwerpen groeit met de dag. Uit de statistieken blijkt dat misdadigers steeds vaker toeslaan en de stad in hun greep hebben. Bovendien zijn het niet meer alleen de kwetsbaren die ten prooi vallen aan het monster van de misdaad. Antwerpen wordt een gevaarlijke stad als wij geen oplossingen voor het probleem vinden.

3

Plantyn 2016:29

De criminaliteit in Antwerpen groeit met de dag. Uit de statistieken blijkt dat misdadigers steeds vaker toeslaan en de stad in hun greep hebben. Bovendien zijn het niet meer alleen de kwetsbaren die ten prooi vallen aan het monster van de misdaad. Antwerpen wordt een gevaarlijke stad als wij geen oplossingen voor het probleem vinden.

Plantyn 2016:29

In een oefening in Taalcentraal 6 analyseren leerlingen twee redevoeringen uit de film *Other People's Money*. (Van In 2013:119-121)

Slechts 2 discoursen waarbij de focus wordt gelegd op het taalgebruik zijn authentiek en Belgisch. De eerste maal gaat het over het gemeentelijk niveau. In Frappant 6 analyseren leerlingen slogans van gemeentes. Hierbij is er geen verwijzing naar politieke partijen.

- 2** In verkiezingstijden proberen steden en gemeenten zich vaak door middel van een slogan te profileren. Bestudeer de gemeenteslogans (verkiezingen 2012) en beantwoord de vragen.

Fragment van oefening uit Frappant 6 (Pelckmans 2013:310)

Eénmaal kiest een methode ervoor om leerlingen echt authentiek Vlaams politiek discours te laten analyseren. In Impact NU 5 krijgen leerlingen namelijk

socialemediaberichten van de grootste 7 Vlaamse politieke partijen te zien, waarin nominalisaties zitten. We bespraken de oefening al in 4.1.1. (Van In 2023:334)

Opvallend daarbij is ook de disclaimer die aan de oefening is toegevoegd in de D/A-versie van *Impact NU 5*.

'Deze politieke uitspraken worden louter gebruikt als voorbeelden voor taalgebruik in reclame. Plantyn neemt hiermee geen politiek standpunt in.'

(Plantyn 2023B:97)

Hierin lijken we ook de reden te vinden waarom de meeste methodes de Belgische politiek vermijden wanneer ze vormen van kritische discoursanalyse in hun methode verwerken. Amerikaanse of Nederlandse discourses kritisch analyseren is "veilig", omdat je methode op die manier niet gekleurd overkomt. Als je een commercieel product maakt voor een overheidsdienst, is dat wel het laatste wat je wil.

Plantyn maakt hier volgens ons een correcte inschatting. Het is zeer zinvol om discoursanalyse toe te passen op authentiek, relevant discours. En een discours kritisch analyseren betekent daarom nog niet dat je het discours afkeurt. "Any social phenomenon lends itself to critical investigation, to be challenged and not taken for granted." (Wodak & Meyer 2016:3) Elk discours kan onderworpen worden aan een kritische analyse omdat elk discours met taal iets wil bereiken. CDS-onderzoekers zijn geïnteresseerd in de manier waarop discours machtsmisbruik voortbrengt, maar ook hoe discours wordt ingezet tegen machtsmisbruik. (cf. Demoen 2023:4) Je kan dus perfect discours analyseren zonder je daarmee uit te spreken voor of tegen dat discours. Plantyn koos er ook voor om discours van alle zeven grote Vlaamse partijen te gebruiken, zodat niemand zich kan geïrriteerd voelen.

De keuze voor socialemediadiscours lijkt ons ook zeer geslaagd. Zelf analyseerden we in vorige onderzoeken (Demoen 2022 & 2023) socialemediadiscours omdat steeds meer politieke partijen er sterk op inzetten. Zeker jongeren zullen sneller via sociale media bereikt worden dan via andere kanalen. Een tweede reden waarom socialemediadiscours interessant is om te bestuderen, is omdat het een ongefilterde vorm van discours is. Partijen kiezen zelf wat ze op sociale media zetten; en er is geen moderator die kan tussenkomen. Als ze een fragment uit een tv-interview of parlamentsdebat online zetten, dan knippen ze de kritische vraag of gevatte repliek er gewoon uit. Ten derde: socialemediadiscours is kernachtig. Politieke partijen die campagne voeren op sociale media, zullen dat doen met korte geschreven of gesproken teksten (video). In die korte teksten van soms sloganske aard zullen relatief veel discursieve strategieën worden toegepast, omdat de boodschap zo gebald mogelijk moet worden geformuleerd. In dat licht lijkt socialemediadiscours ons het perfecte materiaal om in de lespraktijk mee aan de slag te gaan. Een bonus is dat partijen elke dag nieuw discours online plaatsen, en dat je als leerkracht dus heel makkelijk vers discours kan gebruiken om samen met de leerlingen

te analyseren. En als je leerlingen een taak wil laten maken rond discoursanalyse, dan hebben ze meteen een onuitputtelijke bron van actueel en toegankelijk discours. En als de lessenreeks voorbij is, zullen de leerlingen nieuw socialemediadiscours meteen nét iets kritischer bekijken.

We zijn dus erg benieuwd naar Impact NU 6 dat in de zomer van 2024 zal beschikbaar gemaakt worden. Zal er opnieuw gekozen worden om Vlaams socialemediadiscours te analyseren? En zullen andere methodes dat op termijn ook aandurven, of blijven ze vissen in de internationale en historische vijvers – die overigens wel interessant kunnen zijn?

4.1.7 Kracht van taal & media

In sommige hoofdstukken werd niet per se ingezoomd op individuele discursieve strategieën zoals we die kennen bij Reisigl & Wodak (2016), maar werden leerlingen wel attent gemaakt op de kracht van taal en media in het algemeen. Soms sloten de hoofdstukken eerder aan bij Jancsary et al. over multimodale discoursen. Zo waren er bijvoorbeeld redelijk wat hoofdstukken rond “framing”. Daarom namen we ook die hoofdstukken op in onze database.

In Thema 4 van *Taalcentraal 6* kijken leerlingen bijvoorbeeld naar een tv-fragment waarin Liesbeth Van Impe zich als hoofdredacteur van Het Nieuwsblad verdedigt over een controversiële voorpagina naar aanleiding van de busramp in 2012 in Sierre. Daarbij moeten leerlingen nadenken over de effecten van de voorpagina, maar ook over de effecten van het tv-interview: welke effecten hebben het camerawerk? Welke effecten hebben de vragen van de interviewer? Vervolgens maken leerlingen een tweede en een derde oefening waarbij ze reflecteren op deontologische regels in de media.

1.1 Waar ligt de grens?

Bekijk het fragment uit het praatprogramma *Reyers laat*, waarin gediscussieerd werd over deze kwestie door Liesbeth van Impe, hoofdredacteur van *Het Nieuwsblad*, en Erik Desoir, traumapsycholoog.

Vorbereiden

Je krijgt nu een aantal vragen over de inhoud van het vraaggesprek en de manier waarop het programma gemaakt is. Neem de vragen voor het kijken door.

Uitvoeren

- 1 Waarom is Liesbeth Van Impe uitgenodigd in dit programma?
- 2 Welke elementen brengt zij aan als verantwoording?
- 3 Met welke elementen uit haar pleidooi ben je het eens, met welke elementen niet?
- 4 Aan het einde van deze inleiding stelt Lieven Van Gils de vraag of dit de juiste manier is om een voorpagina samen te stellen. Vind jij dit een toelaatbare voorpagina? Waarom (niet)?

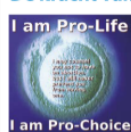
Fragment uit oefening Taalcentraal 6 (Van In 2013:102)

In datzelfde thema vinden we ook hoofdstuk 3 terug, getiteld “Grafisch en gestaafd”. Daarin leren leerlingen dat grafieken soms ook manipulatief kunnen opgesteld zijn, en hoe ze er kritisch mee kunnen omgaan. (Van In 2013:109-113)

Voorts vinden we in Frappant 6, Impact 6, Impact NU 5 en Traject Nederlands 5 hoofdstukken terug waar de term “framing” en “frame” centraal staan. (Pelckmans 2013:310; Plantyn 2016:27; Plantyn 2023:73; Van In 2023:325) In Frappant 6 gebeurt dat aan de hand van een interessante tekst over onder andere de termen “pro-life” en “pro-choice”. De oefeningen uit Impact NU en Traject Nederlands bespraken we al meermaals in vorige hoofdstukken.

5 Lees de onderstaande tekst en beantwoord de vragen.

De kracht van beelden - Over framing

Pro Life! Amerikaanse Republi-
keinen zijn steengoed in het
kiezen van de juiste woorden.
Ga maar na, ze verpakten hun
antiabortusstandpunt in een
tegenstelde formulering. Met
de woorden *pro life* suggereer-
den ze dat hun tegenstanders –
mensen die abortus in sommige
gevallen wel acceptabel achten – *anti life* ('tegen het leven')
zijn, of zelfs *pro death*.

Met dit soort voorbeelden zette de Amerikaanse taalkundige
George Lakoff in 2004 het begrip framing op de kaart. Wie
een frame gebruikt, probeert via woorden, en de beelden
en gevoelens die ze oproepen, de manier waarop ande-
ren naar de werkelijkheid kijken te beïnvloeden. Het frame
wordt een bril waardoor we bepaalde informatie wel zien
en andere juist niet.

Een goed frame bevat een compleet verhaal dat met enkele
woorden (metaforen of stereotypen) geactiveerd wordt in
onze hersenen. Het verhaal kan bestaan uit een probleem,
iemand – of een partij – die daarvoor verantwoordelijk is,
een morele basis of onderliggende waarde, en de oplossing.

Een van de bekendste frames met grote gevolgen voor de
recente wereldgeschiedenis kan hier als voorbeeld dienen:
de reactie van George W. Bush op de aanslagen van 11 sep-
tember. Deze Republikeinse president heeft de strijd tegen
het internationale terrorisme toen niet benoemd als 'de strijd
tegen terrorisme'. Hij heeft die veel zwaarder aangezet als
'de oorlog tegen terreur' (*the war against terror*).

Al Qaida en vooral hun leider Osama bin Laden zijn verant-
woordelijk voor het probleem van de gruwelijke aanslagen
van 11 september. De oplossing is niet 'bestrijding van die
organisatie' maar een oorlog tegen Afghanistan (en kort
daarna tegen Irak). De onderliggende waarde is niet gerech-
tigheid – 'evenredige straf voor de schuldigen voor deze
misdadige aanslag' – maar roept diepgewortelde gevoe-
lens op van vergelding tegen uiteenlopende bedreigingen
van 'vrijheid'.

Door de bril van dit extreme oorlogsframe zie je een wereld
verdeeld in terroristen en helden. Bush dwong andere lan-
den daarmee zijn zijde te kiezen: 'You are either with us or
with the terrorists.' Bush kon op die manier een extremer
beleid voeren, inclusief de legitimering voor privacybe-
perkingen en het martelen in Guantánamo Bay. Hij voerde
immers geen oorlog tegen Afghanen en Irakezen, maar
tegen terreur. Het frame *war against terror* dehumaniseerde
de tegenstander en plaatste de Amerikaanse daden in een
positiever licht.

Framing legt vaste verbanden in onze hersenen tussen de
genoemde elementen uit het verhaal en stuurt daardoor
ons interpretatievermogen. En wel zonder dat we ons dat
bewust zijn. Als een bepaald frame vaak genoeg is herhaald
in speeches, interviews en artikelen, zijn enkele woorden
genoeg om het hele verhaal weer bij ons op te roepen: 'Free-
dom itself is under attack', 'Al Qaida terrorists'.

Waarom maken vooral politici zo graag en zo bewust gebruik
van frames?

- Frames blijven goed hangen bij het publiek (de zoge-
noemde 'plakfactor').
- Frames die retorisch slim zijn geformuleerd ('vandalen
gaan betalen'; 'geen villasubsidies') krijgen gratis zend-
tijd in de media.
- Frames dwingen tegenstanders in het defensief.
- Frames activeren onderliggende waarden, en via die
diepgevoelde waarden spelen ze in op de emoties van
het publiek.
- Wie in het frame van een ander stapt, neemt een groot
risico. Ontkennen is namelijk bevestigen. Wat wel kan,
is er een eigen frame tegenover zetten. Zo hebben de
Democraten tegenover het frame van *pro life* een ander
positief frame geplaatst: *pro choice*. Dat benadrukt een
andere maar evengoed positieve waarde.

Framing is overall inzetbaar. Zo kun je misschien met een
sloom middagdutje weggomen als je het een *powernap*
noemt. En wie een gemiddelde duffe vergadering wil uit-
schrijven, kan hem een stuk interessanter laten klinken door
hem te reframe als *expert meeting*. Via zorgvuldige woord-
keuze kun je anderen in jouw perspectief trekken. Je laat ze
kijken door jouw bril.

e Wat zijn de vijf effecten van een goed politiek frame?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

f Wat versta je onder reframen?

.....

g Beoordeel de onderstaande frames. Zitten de drie onderdelen erin vervat? Welke van de vijf effecten
zijn volgens jou van toepassing?

- 1 Waarom moet de bakker betalen voor de studie van de advocaat?
- 2 Vandalen gaan betalen.
- 3 Windmolens draaien niet op wind, maar op subsidies.
- 4 Als het niet kan zoals het moet, dan moet het maar zoals het kan.
- 5 Yes We Can! (Obama)

6 Kijk naar een voorbeeld van visueel ondersteunde framing. Welke associaties helpt de videoclip in de
hand werken bij 'Respect'?

Framing

Framing is een voorbeeld van een persuasieve tekstsoort. Het is een overtuigingstechniek waarbij je kiest
voor woorden en beelden die bij je ontvanger via associaties een heel denkraam oproepen en die hem moe-
ten aanzetten in jouw eigen denkraam in te stappen.

Voorbeeld van oefening over framing uit Frappant 6 (Pelckmans 2013:310)

In Taalcentraal 6 kruipen de leerlingen in de huid van een spindoctor. Dat is iemand die politieke partijen adviseert om zo gunstig mogelijk over te komen in de publieke opinie. De leerlingen moeten concrete retorische tips geven aan een presidentskandidaat. Op die manier leren ze dat taal mensen kan beïnvloeden om bepaalde keuzes te maken (Van In 2013:189).

Al bij al is er in de methodes vrij veel aandacht voor de werking van framing. Leerlingen worden alert gemaakt dat woordkeuzes niet altijd onschuldig zijn, waardoor ze een deel van de attitude van de CDS wel al meekrijgen. De manier waarop framing wordt aangebracht, lijkt ons ook wel interessant.

4.1.8 Algemeen

Hoewel we geen kwantitatief onderzoek uitvoeren, geven we hieronder toch de frequenties van elk discursief element mee om een idee te geven van de voorkomens in de methodes Nederland.

Methodes	1	2	3	4	5	6	7	Eindtotaal
Campus Nederlands 5			3					3
Focus 6	1	2	10			2	4	19
Impact 6	1	1	3			2	1	8
Impact NU 5	2	1	2			2	1	8
Frappant 6	1	2	2	1	2	1	2	11
Taalcentraal 6		1	2			1	5	9
Traject Nederlands 5	2	2	1				2	7
Eindtotaal	7	9	23	1	2	8	15	65

legende	
1	Nominatie?
2	Predicatie?
3	Argumentatie?
4	Perspectivering?
5	Intensificatie & mitigatie?
6	Voorbeelden van CDA?
7	Kracht van taal & media?

Figuur: voorkomens van elementen uit de kritische discoursanalyse in werkboeken Nederlands

Allereerst zien we dat de kritische discoursanalyse nergens in zijn geheel wordt behandeld. Nergens wordt ook dezelfde terminologie gebruikt die we kennen uit de kritische discoursanalyse. De term “discours” of “discoursanalyse” komen we bijvoorbeeld nergens tegen. Ook termen uit de DHA als “nominatie”, “predicatie”, “perspectivering”, “intensificatie” en “mitigatie” komen niet voor. Er zijn wel oefeningen die leerlingen bewustmaken van de discursieve strategieën nominatie en predicatie, maar dat gebeurt dus zonder er een term op de kleven. De enige term die we letterlijk terugvinden, is “argumentatie”. In alle handboeken zitten namelijk lessen over tekstsoorten als het debat en de discussie, waarin argumentatie natuurlijk essentieel is.

Wat we wél letterlijk terugvinden in de werkboeken, zijn meerdere zogeheten “devices” die volgens Reisigl & Wodak typisch zijn voor bepaalde discursieve strategieën. Leerlingen worden dus wel vertrouwd gemaakt met stijlfiguren zoals metaforen, metonymieën,

retorische vragen, eufemismen en dysfemismen, die nodig zijn om discours kritisch te analyseren. Ook drogredenen komen in elke methode aan bod. Leerlingen krijgen over het algemeen dus wel bouwstenen aangereikt die hen alerter moeten maken voor manipulatief taalgebruik. We zijn vooral van mening dat er nog wat meer aandacht mag zijn voor perspectivering en het manipulatieve gebruik van deiktische woorden in die context.

De tekstsoorten die in de methodes worden geanalyseerd zijn over het algemeen internationaal en historisch. Enkel in Impact NU 5 zien we dat de makers kiezen voor Vlaams, actueel socialemidiadiscours. We zijn benieuwd of die keuze zich zal doorzetten in Impact NU 6, en of andere methodes eventueel zullen volgen.

De kritische attitude tegenover taal van de CDS zit over het algemeen wel in de methodes, maar wordt telkens geïntroduceerd in een hoofdstuk rond “framing”. Dat lijkt ons op zich een goede manier om die attitude te bekomen. De term “framing” doet niet te academisch aan, waardoor de drempel voor leerlingen lager ligt dan als je de term “discoursanalyse” zou gebruiken.

Gemoderniseerde methodes 6de middelbaar (2024)

In dit onderzoek was het nog niet mogelijk om de gemoderniseerde methodes van het zesde middelbaar te bekijken. Toch kunnen we al enkele hypotheses lanceren die we na komende zomer eventueel zullen kunnen verifiëren.

In eerste instantie kijken we uit naar Impact NU 6, waarvan beloofd is dat er aandacht voor propagandatechnieken zal aanwezig zijn. Bovendien zat in Impact NU 5 al een interessante oefening op Vlaams socialemidiadiscours. We vragen ons af of ze dat in het zesde jaar opnieuw zullen doen.

Verder was in Traject Nederlands 5 een interessante oefening rond framing aanwezig, waarin zowel nominatie, predicatie, als multimodale elementen werden besproken. We hebben er dus wel vertrouwen in dat er ook in Traject Nederlands 6 aandacht zal zijn voor discursieve elementen.

Opvallend is dat in Campus Nederlands 5, de gemoderniseerde methode Nederlands van Pelckmans, enkel argumentatie aan bod komt. We zijn dan ook zeer benieuwd naar Campus Nederlands 6. Zal er daar wel aandacht zijn voor discursieve en retorische strategieën zoals nominatie? Zal er daar wel een hoofdstuk in zitten rond framing?

4.2 Leerplannen

4.2.1 Katholiek onderwijs

4.2.1.1 Niet-gemoderniseerd

In de leerplannen van het katholiek onderwijs vinden we volgende elementen (3 leerplandoelstellingen en 1 didactische wenk) terug die ruimte geven aan leerkrachten en methodes om kritische discoursanalyse in hun lesmateriaal te verwerken.

TG 6 aso Ze kunnen de hiernavolgende verschijnselen herkennen, onderzoeken en duiden (TG):
in het pragmatische domein (ET aso 31.3)
- argumentatie: argumentatiestructuren, deugdelijke argumenten en drogredenen, overtuigingskracht en manipulatie;
- de gevolgen van verbale en non-verbale communicatie voor anderen en henzelf;
in het psycholinguïstische domein (ET aso 31.4)
- taal en denken;

3 De leerlingen kunnen de OVUR-strategie toepassen:
bij de planning, uitvoering van en bij de reflectie op de luistertaken/kijkopdrachten deze stappen zetten (ET 4, 5):
media en beeldtaal begrijpen en er kritisch mee omgaan:

- begrijpen hoe beelden betekenis krijgen,
- begrijpen hoe die betekenissen invloed hebben op personen,
- op een kritische en actieve manier naar beelden kijken;

13 De leerlingen kunnen de OVUR-strategie inzetten (ET aso/kso/tso 16,17):
bij de planning en uitvoering van en bij de reflectie op hun leestaken:
kritisch omgaan met bijgeleverde visuele informatie: (u/r)

- begrijpen hoe beelden betekenis krijgen,
- begrijpen hoe die betekenissen invloed hebben op personen,
- op een kritische en actieve manier naar beelden kijken;

7.1.3 ICT-integratie
Heel wat doelstellingen Informatica zijn sterk verbonden met doelen voor het vak Nederlands zoals bronnen veilig, gericht en efficiënt exploreren en interpreteren, de informatie doelgericht presenteren, een document doeltreffend invoeren, structureren en opmaken. Hier zijn kansen om ICT functioneel te gebruiken in authentieke taken (eventueel vakoverschrijdend). Uiteraard kan hier ook de koppeling gemaakt worden naar de vakoverschrijdende eindtermen mediawijsheid.
Mediawijsheid wordt hier opgevat in de zin van een bewuste en kritische houding ten opzichte van klassieke (televisie, radio, pers ...) en nieuwe media (internettoepassingen, sms, sociale media ...) en het vermogen tot een alledaags, informeel en creatief mediagebruik dat (impliciet of expliciet) gericht is op participatie in de culturele publieke sfeer (internetfora, sociale media, wiki's, you tube, chatrooms, blogs, webcam ...)

(Katholiek Onderwijs Vlaanderen 2014)

We zien hier meteen waarom argumentatie het sterkst vertegenwoordigd is in de methodes Nederlands van alle discursieve strategieën: het is de enige strategie die letterlijk in het leerplan aanwezig is.

Verder zien we dat hier alle ruimte is om kritische discoursanalyse in de lessen te verwerken. Een lessenreeks waarin gesproken en geschreven teksten in traditionele en nieuwe media kritisch worden geanalyseerd, met aandacht voor multimodaliteit, is hier perfect mogelijk.

4.2.1.2 Gemoderniseerd

Alle bestudeerde leerplannen	
LPD 11	De leerlingen analyseren het effect van taaluitingen, taalvariëteiten en talen op identiteitsvorming en sociale omgang.
LPD 12	De leerlingen passen inzicht in taalgebruik toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
	effecten van multimediale elementen
	Elementen van argumentatie: drogredenen
LPD 13	De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
	Gevoelswaarde van woorden: connotatie en denotatie
Taalgebruik	drogredenen
	effecten van multimediale elementen
Component moderne talen	
LPD 23	De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met specifieke inhoud van dit leerplan.
Taal en communicatiewetenschappen	
LPD 16	De leerlingen analyseren de vorm en de inhoud van taaluitingen met betrekking tot - de invloed van de context op de betekenis; - impliciete en expliciete boodschappen; - intentioneel en niet-intentioneel taalgebruik.
LPD 24	De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met specifieke inhoud van dit leerplan.

(Katholiek Onderwijs Vlaanderen 2023)

In de gemoderniseerde leerplannen is vooral leerplandoel 12 interessant. We zien opnieuw dat argumentatie en multimediale elementen letterlijk in het leerplan vermeld zijn. De rest van de elementen uit de kritische discoursanalyse worden niet vermeld, maar kunnen zeker in de lespraktijk aan bod komen. De leerplannen worden namelijk zodanig geformuleerd dat leerkrachten genoeg vrijheid krijgen.

In de Specifieke leerplannen voor richtingen met component moderne talen en de richting taal en communicatiewetenschappen vinden we verder nog dat de leerlingen een onderzoekscyclus moeten doorlopen gelinkt aan de inhoud van het leerplan. Hier is de kritische discoursanalyse zeker een optie. Als leerkracht kan je meerdere opties geven,

waaronder de kritische discoursanalyse. Leerlingen die willen, kunnen dan een discours analyseren als onderzoekstaak.

In Taal en Communicatiewetenschappen vinden we nog leerplandoel 16, dat volgens ons ook zeker ruimte biedt voor de kritische discoursanalyse. Bij discours gaat het erom dat de impliciete en de expliciete betekenis namelijk niet dezelfde is. Pas door ze te analyseren volgens de methodes van de CDS kan je de twee van elkaar onderscheiden.

4.2.2 Gemeenschapsonderwijs

4.2.2.1 Niet-gemoderniseerd

33. Met het oog op doeltreffende communicatie en verdiepende taalbeschouwelijke kennisontwikkeling kunnen de leerlingen op hun niveau in allerlei taalgebruikssituaties bewust reflecteren op een aantal aspecten van het taalgebruik. In het pragmatische domein kunnen zij een aantal verschijnselen herkennen, onderzoeken en duiden.

argumentatie: argumentatiestructuren, deugdelijke argumenten en drogredenen, overtuigingskracht en manipulatie,

39. Met het oog op doeltreffende communicatie en een verdiepende taalbeschouwelijke kennisontwikkeling kunnen de leerlingen op hun niveau in aansluiting bij wetenschappelijke inzichten bewust reflecteren op de componenten van het taalsysteem en de onderlinge samenhang. In het semantische domein kunnen zij een aantal verschijnselen herkennen, onderzoeken en duiden.

- woordbetekenis: denotatie, connotatie en polysemie,
- stijlfiguren: eufemisme, dysfemisme, pleonasme en tautologie ,
- metaforiek en metonymie.

(Gemeenschapsonderwijs 2015)

De meeste “devices” die helpen om discursieve strategieën uit te voeren zijn in het leerplan aanwezig. Om die devices te introduceren, kan je als maker van lesmateriaal Nederlands kiezen voor een poëtische of prozaïsche context, maar het is ook perfect mogelijk om ze aan te bieden via discoursanalyse. Ons lijkt het logisch om dat eerder in een tweede fase te doen, nadat de meeste van die stijlfiguren al gekend zijn.

Het is ook interessant dat in dit leerplan letterlijk “manipulatie” staat bij argumentatie. Binnen die context is het logisch dat veel methodes een les rond “framing” in hun aanbod hebben. Het lijkt ons dus perfect mogelijk om elementen van de kritische discoursanalyse in de lessen te verwerken.

4.2.2.2 Gemoderniseerd

Basisvorming Doorstroom

WD3_01.01.01 01.01.01 De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van minstens 1 wetenschapsdomein verbonden aan de studierichting.

BV3_02.05 02.02 De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het lezen en luisteren.

- vormen van gelaagdheid
- perspectiefwisselingen

BV3_02.12 De leerlingen debatteren over maatschappelijke, sociale of ethische stellingen.

- retorische elementen

Subdoel 03 De leerlingen herkennen retorische elementen en passen ze toe.

Subdoel 04 De leerlingen herkennen en reageren adequaat op incomplete en valse argumentatie

BV3_02.13 02.11 De leerlingen passen inzichten in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

- betekenisrelaties
- gevoelswaarde van woorden: connotatie en denotatie

BV3_02.14 02.12 De leerlingen passen inzicht in taalgebruik toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

- effecten van multimediale elementen
- Elementen van argumentatie: drogredenen

BV3_02.16 02.13 De leerlingen analyseren het effect van taaluitingen, taalvariëteiten en talen op identiteitsvorming en sociale omgang.

- taal als factor van exclusie en inclusie

Burgerschapscompetenties

BV3_07.02 07.02 De leerlingen reflecteren over het relationele, gelaagde en dynamische karakter van identiteit.

- wij-zij-denken, sociale polarisatie (Beheersingsniveau evalueren)

BV3_07.04 07.04 De leerlingen gaan geïnformeerd, beargumenteerd en constructief in dialoog over maatschappelijke thema's.

- framing-effect

BV3_08.06 08.06 De leerlingen analyseren kritisch historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes in functie van een historische vraag.

- retorische strategieën

Gemeenschapsonderwijs 2023

In de basisvorming doorstroom en de burgerschapscompetenties (zelfde document) vinden we een goudmijn aan doelstellingen die met de kritische discoursanalyse kunnen worden behaald. Er is extra veel ruimte voor perspectivering doordat

“perspectiefwisselingen”, “wij-zij-denken”, “sociale polarisatie” en “taal als factor van exclusie en inclusie” in het leerplan zijn verwerkt. Verder wordt het “framing-effect” in dit leerplan letterlijk benoemd in de burgerschapscompetenties. We zagen dat de meeste methodes de term “framing” ook voor de modernisering in hun werkboeken introduceerden; kennelijk vonden de makers van dit leerplan dat zo een goede insteek dat ze het in het leerplan opnamen. Ook effecten van multimediale elementen, en argumentatie worden letterlijk in dit leerplan genoemd.

Als we dit leerplan lezen, dan lijkt de kritische discoursanalyse dé insteek bij uitstek om veel van deze doelstellingen te behalen. Als het bijvoorbeeld de bedoeling is dat leerlingen “informatie beoordelen op betrouwbaarheid”, dan is de kritische discoursanalyse geknipt om dat te doen.

In de specifieke gedeeltes vinden we niet veel extra dingen. We zien dat de onderzoekscompetenties in alle vier de doorstroomfinaliteiten zijn opgenomen. In het gedeelte van de richting Moderne Talen zonder extra component vinden we één extra doel dat eventueel nog meer ruimte zou geven voor discoursanalyse dan in de andere richtingen van de doorstroomfinaliteit. Bij Moderne talen mét component, en bij Taal en Communicatiewetenschappen vinden we niks bijzonders.

Alle specifieke gedeeltes

WD3_01.01.01 01.01.01 De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van minstens 1 wetenschapsdomein verbonden aan de studierichting.

Moderne Talen

WD3_02.04.01 02.04.01 De leerlingen analyseren hoe de context de betekenis van een taaluiting beïnvloedt.

Gemeenschapsonderwijs 2023

4.2.3 Vakoverschrijdende Eindtermen (VOET 2010)

Om een volledig beeld te krijgen van het curriculum in het nog niet gemoderniseerde zesde middelbaar, moeten we ook de vakoverschrijdende eindtermen bekijken. Daarin staan twee sleutelcompetenties die in het bijzonder kunnen gelinkt worden aan de kritische discoursanalyse: *kritisch denken* en *mediawijsheid*. Verder is er ook één zogeheten “context” die interessant is om te bekijken.

kritisch denken

11 kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria;

12 zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;

13 kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

mediawijsheid

14 gaan alert om met media;

15 participeren doordacht via de media aan de publieke ruimte;

Context: Politiek-juridische samenleving

illustreren de rol van de media en organisaties in het functioneren van ons democratisch bestel

Vlaamse overheid 2010

“De rol van de media en organisaties in het functioneren van ons democratisch bestel” illustreren; daarbij kan de kritische discoursanalyse nauwelijks ontbreken.

We mogen dus concluderen dat er veel ruimte is voor de kritische discoursanalyse, zowel in de niet-gemoderniseerde als in de gemoderniseerde leerplannen. Meer nog: in de meeste gevallen lijkt de kritische discoursanalyse een zeer geschikte manier om bepaalde doelstellingen te bereiken. Hoewel enkel “argumentatie” en “multimediale elementen” in de leerplannen bij naam worden genoemd, hebben leerkrachten de didactische vrijheid om ook de andere elementen van de kritische discoursanalyse in het lesmateriaal te verwerken.

Conclusie

In dit Onderwijsonderzoeksproject onderzochten we in welke mate de kritische discoursanalyse deel uitmaakt van het curriculum in de derde graad doorstroomfinaliteit van het Vlaamse secundair onderwijs in het schooljaar 2023/2024. Daarvoor onderzochten we methodes Nederlands en leerplannen.

We ontdekten dat de kritische discoursanalyse als geheel nergens voorkomt. Wél komen veel elementen uit de CDA aan bod in methodes Nederlands en in leerplannen. De discursieve strategie *argumentatie* met de *devices argumenten* en *drogredenen* maakt bijvoorbeeld vast deel uit van het curriculum. En de idee dat taal en media mensen kunnen manipuleren, is in de meeste methodes aanwezig in een hoofdstuk rond framing. Ook is in de meeste methodes aandacht voor de effecten van multimediale elementen op de betekenis van teksten.

Verder zien we dat veel *devices* van nominalisatie, predicatie, perspectivisering, intensificatie & mitigatie in het curriculum zitten. Dan hebben we het bijvoorbeeld over stijlfiguren als metonymieën, metaforen en eufemismen. Wel merken we dat de meeste van die *devices* voornamelijk worden toegepast op poëtische en prozaïsche teksten, waardoor leerlingen te weinig worden geconfronteerd met de taalmanipulatieve dimensie van die *devices*, waarmee ze wellicht dagelijks worden geconfronteerd.

In sommige methodes Nederlands zijn effectieve oefeningen aanwezig waar discursieve strategieën als nominatie en predicatie centraal staan. Echter blijven de methodes over het algemeen aan de oppervlakte, en worden leerlingen niet aangemoedigd om dieper te gaan. We zien ook dat perspectivisering – nochtans een belangrijke strategie – onderbelicht blijft.

We zien wel duidelijk dat twee van de drie gemoderniseerde methodes Nederlands interessanter materiaal aanbieden in verband met kritische discoursanalyse, dan de niet-gemoderniseerde methodes. Eén oefening uit Impact NU 5 blijft ons in het bijzonder bij, omdat er werd gekozen voor Vlaams actueel socialemidiadiscours, waarbij de leerlingen worden geattendeerd op de werking van enkele nominalisaties. Ook wordt in de kantlijn

van de handleiding van die methode beloofd dat in Impact NU 6 nog dieper wordt ingegaan op retorische strategieën. Verder zien we ook in Traject Nederlands veelbelovende oefeningen.

Bij de analyse van de leerplannen zagen we dat er veel ruimte is voor kritische discoursanalyse in de derde graad van het secundair onderwijs, omdat er veel leerplandoelen bij aansluiten. We zien ook dat er een miniem verschil is binnen de onderlinge studierichtingen in ASO/Doorstroomfinaliteit, waardoor het niet per se gerechtvaardigd zou zijn om in de ene studierichting dieper in te gaan op discoursanalyse dan in de andere. Enkel in het “oude systeem” zien we dat sommige richtingen wél en andere richtingen geen onderzoekscyclus moeten voltooien. Maar vanaf volgend schooljaar zou je dus in alle domeinoverschrijdende Doorstroomrichtingen volledig dezelfde aanpak kunnen introduceren wat betreft kritische discoursanalyse, met een eventuele onderzoeksopdracht.

Leerlingen Doorstroom of ASO die dit schooljaar (zomer 2024) of volgend schooljaar (zomer 2025) afstuderen aan de middelbare school zullen niet weten wat discours is, laat staan de kritische discoursanalyse. Wél zullen ze beschikken over een algemene kritische attitude tegenover taal en media, waardoor ze in het dagelijks leven minder vatbaar zijn voor taalmanipulatie. En de leerlingen die in hun academische loopbaan in aanraking komen met kritische discoursanalyse, zullen over het algemeen al een goede basis hebben om de werking van de meeste discursieve strategieën snel onder de knie te krijgen.

Over het algemeen hebben we het gevoel dat elementen uit de kritische discoursanalyse hun weg aan het vinden zijn naar de methodes Nederlands en de leerplannen. We zien enkele positieve evoluties in de gemoderniseerde methodes, die ons hoopvol stellen voor de gemoderniseerde methodes van 6 Doorstroom. We zien dat “framing” in de meeste methodes zit verweven als een toegankelijke manier om discours te ontmantelen. Voor ons hoeft de term “discours” dan ook niet per se die lessen over “framing” te verdringen. Wel zouden we er nog voor pleiten om de werking van de discursieve strategieën nominatie, predicatie, en perspectivisering, nog wat explicieter in de methodes Nederlands te verwerken, en die toe te passen op authentiek, recent en Vlaams politiek discours. Mits enkele kleine aanpassingen of aanvullingen is dat zeker mogelijk, aangezien de meeste *devices* van taalmanipulatie al in het curriculum zitten. In een tweede fase zouden die oefeningen ook hun ingang kunnen vinden in methodes voor arbeidsmarktfinaliteit. Zo kunnen we de volgende generaties het beste wapen tegen taalmanipulaties van de 21ste eeuwse media.

Bibliografie

- Biebau, D., De Smet, S., Stessels, A., & Vandenbergh, B. (2012). Focus 6 ASO - werkboek. Uitgeverij De Boeck Secundair onderwijs.
- Demoen, S. (2022). Twee extremen, één discours? Multimodale discoursanalyse van PVDA en Vlaams Belang over stijgende brandstofprijzen in Vlaanderen.
- Demoen, S. (2023). De Waalse krekkel en de Vlaamse mier. Een analyse van het communautaire N-VA-discours op sociale media.
- Dewinter, F. (2018). tweet. Twitter. Geraadpleegd op 8 januari 2024, van https://twitter.com/FDW_VB/status/1125017486909419522
- DPG Media Privacy Gate. (z.d.-a). <https://www.hln.be/opinie/onze-opinie-het-viel-mee-op-oudejaar-ze-vielen-maar-een-ziekenwagen-aan-zo-klinkt-gewenning~aab6a918/>
- DPG Media Privacy Gate. (z.d.-b). <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/dit-was-het-jaar-van-post-truth-hoe-heeft-het-zo-ver-kunnen-komen~b4607e36/?referrer=https://nl.wikipedia.org/>
- Europa steeds rechtser, maar deze drie landen (nog) niet. (2023, 29 juli). RTL Nieuws. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5398932/europa-rechts-links-politiek-verkiezingen-premier-president>
- GO! (2015). AV Nederlands (4/4) basisvorming en specifiek gedeelte.
- GO! (2023a). 3D Grieks-Latijn.
- GO! (2023b). 3D Moderne Talen.
- GO! (2023c). 3D Moderne talen-Wetenschappen.
- GO! (2023d). 3D Taal en communicatiewetenschappen.
- GO! (2023e). Derde graad basisvorming D.
- iii-ned'-d. (z.d.). PRO. - Katholiekonderwijs.vlaanderen. <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/iii-ned'-d/leerplan>
- iii-nedS'-d. (z.d.). PRO. - Katholiekonderwijs.vlaanderen. <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/iii-nedS%E2%80%99-d/leerplan>
- iii-nedS-d. (z.d.). PRO. - Katholiekonderwijs.vlaanderen. <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/iii-nedS-d/leerplan>
- Jancsary, D., Höllerer, M. A., & Meyer, R. E. (2016). Critical analysis of visual and multimodal texts. *Methods of critical discourse studies*, 3, 180-204.
- Jvh, J. M., & Jvh, J. M. (2024, 2 januari). Mug-ambulance "klemgezet en bestookt" tijdens interventie in Hoboken, ziekenhuis dient klacht in. De Standaard. https://www.standaard.be/cnt/dmf20240102_92480915
- Katholiek Onderwijs Vlaanderen. (2012). <https://leerplannen.katholiekonderwijs.vlaanderen/leerplannen/doc/Nederlands-2014-001.pdf>. Nederlands derde graad aso - kso - tso.

- <https://leerplannenso.katholiekonderwijs.vlaanderen/leerplannen/doc/Nederlands-2014-001.pdf>
- Katholiek Onderwijs Vlaanderen. (z.d.). Overzicht leerplannen derde graad en inschrijfpagina's. https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/download/content/042f60ae-1b09-4037-bbb6-4372ae07ac8e/attachments/Overzicht_leerplannen_derde_graad_en_inschrijfpagina's.xlsx
- Mige, A., & Mige, A. (2017, 27 juni). Politicus in de clinch met VRT-presentator: "Dit is oneerlijk en flauw, ik vind dit kwalijk". De Standaard. https://www.standaard.be/cnt/dmf20170627_02944039
- N-VA is grootste adverteerder op sociale media in Europa. (2023, 11 januari). De Tijd. <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie/algemeen/n-va-is-grootsteadverteerder-op-sociale-media-in-europa/10439643.html>
- Pelckmans (Red.). (2013). Frappant Nederlands. Pelckmans.
- Pelckmans (Red.). (2023). Campus Nederlands 5: Werkboek. Pelckmans.
- Plantyn (Red.). (2016). Impact Nederlands 6 aso Leerwerkboek. Plantyn.
- Plantyn (Red.). (2023). Impact NU 5 Activerend leerboek Doorstroomfinaliteit. Plantyn.
- Reisigl, M. (2017). The discourse-historical approach. In *The Routledge handbook of critical discourse studies* (pp. 44-59). Routledge.
- Van In (Red.). (2013). Netwerk Taalcentraal 6. Van In.
- Van In (Red.). (2022). Traject Nederlands xl. Van In.
- Vlaamse overheid. (2010). vakoverschrijdende eindtermen. <https://eindtermen.vlaanderen.be/publicaties/voet/voet2010.pdf>
- VRT Nws, (2019, 26 mei). Herbekijk het eerste voorzittersdebat na de verkiezingen. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/26/het-eerste-voorzittersdebat-na-de-verkiezingen/>
- Wikipedia-bijdragers. (2023, 14 december). Democratie. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Democratie>
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2015). *Methods of critical discourse studies*. Sage.

Appendix

	Boek	Deel	Hoofdstuk	pagina	titel	CDA?	extra	lesdoelstelling
2013	Pelckmans 6	1	5	39	De waarheid en niets dan de waarheid	7		Je leert en beoordeelt hoe de media beelden en fragmenten manipuleren en nieuwe boodschappen 'creëren'.
	Pelckmans 6	3	17	139	In goed overleg	3	geen instructie	Je gebruikt argumentatietechnieken.
	Pelckmans 6	3	20	157	Schat, ik heb hoofdpijn.	4	deixis, eufemismen, dysfemismen, implicatuur,	Je leert dat communicatie en context onlosmakelijk verbonden zijn.
	Pelckmans 6	3	20	157	Schat, ik heb hoofdpijn.	5	illocutie	Je leert dat communicatie en context onlosmakelijk verbonden zijn.
	Pelckmans 6	4	26	203	Ter perse	3	geen concrete topoi of drogredenen	Je leert standpunten, argumenten en tegenargumenten van elkaar onderscheiden.
	Pelckmans 6	6	38	289	Over het paard getild	1	metafoor, metonymie	Je leert over metonymieën en beeldspraak.

	Pelckmans 6	6	38	289	Over het paard getild	2	metafoor, metonymie	Je leert over metonymieën en beeldspraak.
	Pelckmans 6	6	39	292	Retoriek is chic	5	anafoor, retorische vraag	Je leert over het belang van stijlfiguren bij de redevoering als persuasieve tekstsoort.
	Pelckmans 6	6	42	310	Samen sterk	2	allusie	Je leert hoe woorden een associatief kader kunnen oproepen. Je gaat na hoe in woordgroepen en zinnen de afzonderlijke betekenis van woorden een connotatie kan krijgen.
	Pelckmans 6	6	42	310	Samen sterk	6	gemeentelijk niveau, geen partijen	
	Pelckmans 6	6	42	310	Samen sterk	7	framing, frame	Je leert over de persuasieve en manipulerende kracht van woorden.
2016	Impact 6	2	2	20	Eufemismen en dysfemismen	1	eufemisme, dysfemisme	Kennis over nieuwe toepassingsmogelijkheden over eufemismen en dysfemismen maakt je alerter bij het interpreteren van een boodschap en stelt je in staat om meer nuances in je taalgebruik te leggen.
	Impact 6	2	2	20	Eufemismen en dysfemismen	2	eufemisme, dysfemisme	Kennis over nieuwe toepassingsmogelijkheden over eufemismen en dysfemismen maakt je alerter bij het interpreteren van een boodschap en stelt je in staat om meer nuances in je taalgebruik te leggen.
	Impact 6	2	4	27	Framing	7	framing, frame	Taal is een krachtig instrument. Slimme (en sluwe) taalgebruikers kunnen doormiddel van hun woordkeuze het denken van

								anderen beïnvloeden. Dat is wat we onder 'framing' verstaan. Een goed inzicht in wat framing is en hoe het werkt, verhoogt niet alleen je talige competentie, maar ook je kritische zin.
	Impact 6	2	4	27	Framing	6	Amerikaanse staat, stad Antwerpen, Nederlandse politiek	
	Impact 6	2	5	33	Retoriek	6	films, Goebbels	
	Impact 6	2	5	33	Retoriek	3	verschillende stijlfiguren	
	Impact 6	7	4	260	Leren debatteren	3	drogredenen, argumentatie, leerling krijgt rol van debater	
	Impact 6	7	extra	286	Taaltaak: het debat	3		
2012	Focus 6	1	7	59	Debat aan de hand van stellingen	3	argumenten, drogredenen	
	Focus 6	1	9	76	Uw geld of ons leven	3	argumentatie	
	Focus 6	2	5	128	Onweerstaanbaar	3	argumenteren	
	Focus 6	2	9	155	Homeopathie	3	argumentatie	
	Focus 6	3	4	216	Kuifje in Afrika	3	argumenteren	een standpunt innemen en argumenteren
	Focus 6	3	5	218	Wit over zwart	1	n-woord, "negerinnentet"	mogelijk kwetsende taal herkennen en er een standpunt over innemen
	Focus 6	3	15	273	Toast Kannibaal	3	argumenteren	
	Focus 6	4	10	332	Vrijspraak?	3	argumentatie evalueren	de argumenten in een proces kritisch evalueren
	Focus 6	4	11	340	Psychologische argumenten en drogredenen	3	argumenten en drogredenen	
	Focus 6	4	11	340	Psychologische argumenten en drogredenen	2	vormen van manipulatie	

	Focus 6	4	11	340	Psychologische argumenten en drogredenen	7	vormen van manipulatie	taalmanipulatie en eufemismen herkennen en bespreken
	Focus 6	4	12	347	Hierheen naar de gaskamer, dames en heren	2	eufemisme, Holocaustpropaganda	taalmanipulatie en eufemismen herkennen en bespreken
	Focus 6	4	12	347	Hierheen naar de gaskamer, dames en heren	6	eufemisme, Holocaustpropaganda	taalmanipulatie en eufemismen herkennen en bespreken
	Focus 6	4	12	347	Hierheen naar de gaskamer, dames en heren	7	eufemisme, Holocaustpropaganda	taalmanipulatie en eufemismen herkennen en bespreken
	Focus 6	5	5	390	Taal en denken	7	Sapir-Whorf, politiek correct taalgebruik	relatie tussen taal en denken
	Focus 6	5	6	393	Wie wint?	7	retorische trucs	
	Focus 6	5	6	393	Wie wint?	6	VS, Nederlandse politiek	het taalgebruik van politici in interview en redevoeringen karakteriseren, enkele retorische trucs herkennen en benoemen
	Focus 6	5	7	397	Het partijenspel	3	argumenteren, kies een Vlaamse partij	
	Focus 6	6	10	503	Het betoog	3	argumenten	argumenten verzamelen, anticiperen op tegenargumenten
2013	Taalcentraal 6 3-4u	3	12	135	Discussiëren	3	deugdelijke en ondeugdelijke argumentatie	
	Taalcentraal 6 ASO	4	1	102	Niet voor publicatie	7	effect van beeldvorming in media	
	Taalcentraal 6 ASO	4	2	104	Het ene argument is het andere niet	3	deugdelijke en ondeugdelijke argumentatie	
	Taalcentraal 6 ASO	4	3	109	Grafisch en gestaafd	7	multimodaliteit: grafieken in media	
	Taalcentraal 6 ASO	6	3	171	Echt jouw ding?	7	taalhandeling	
	Taalcentraal 6 ASO	TC 5	1	185	De overtuiging van een grote mond	7	stijlfiguren	

	Taalcentraal 6 ASO	TC 5	2	186	De kracht van één zin	7	rol van spindoctor	
	Taalcentraal 6 ASO	TC 5	2	186	De kracht van één zin	6	Amerikaanse politiek	
	Taalcentraal 6 ASO	TC 5	3	189	Stem voor mij!	3	argumentatie	
	Taalcentraal 6 ASO	TC 5	3	189	Stem voor mij!	2	stijlfiguren	
2023	Campus 5	3	15	152	Akkoord?	3	argumenten	
	Campus 5	4	22	238	Een loopje nemen	3	drogredenen	
	Campus 5	5	31	329	Om beurt	3	argumenten	
2023	Impact NU 5	1	8	73	Overtuigende taal in reclame en propaganda	1	bv. "belastingtsunami"	ook in D/A
	Impact NU 5	1	8	73	Overtuigende taal in reclame en propaganda	6	Belgische partijen! Sociale media!	https://res.cloudinary.com/il-lx-assets/image/upload/7883236c-7eb5-453b-b613-e7075f161d40
	Impact NU 5	1	8	73	Overtuigende taal in reclame en propaganda	7	framing	belofte: "propagandatechnieken komen uitgebreider aan bod in het zesde jaar": informatie achterhouden of verdoezelen, polariseren (wij/zij, Vlamingen/Walen)
	Impact NU 5	2	1	126	Argumenteren	3	drogredenen, argumenten	
	Impact NU 5	2	2	134	Debatteren	3	drogredenen, argumenten	
	Impact NU 5	2	3	135	Retoriek	6	Goebbels	
	Impact NU 5	2	3	135	Retoriek	2	stijlfiguren	
	Impact NU 5	2	6	148	Taal en diversiteit	1	wit vs. blank, "genocide"	
2023	Traject Nederlands 5		25	325	Het nieuws	7	framing	

	Traject Nederlands 5		25	325	Het nieuws	1	abortus als babymoord	
	Traject Nederlands 5		25	325	Het nieuws	2	Baudet is gevaarlijk	
	Traject Nederlands 5		26	338	Beeldspraak	1	metafoor, metonymie, poëziecontext	
	Traject Nederlands 5		26	338	Beeldspraak	2	metafoor, metonymie, poëziecontext	
	Traject Nederlands 5		27	344	Tabellen en grafieken	7	misleidende tabellen en grafieken	
	Traject Nederlands 5		32	420	Het debat	3	deugdelijke argumenten en drogredenen	